

Actieagenda architectuur en ruimtelijk ontwerp 2013-2016

Werken aan ontwerpkracht

Architectuur en ruimtelijk ontwerp zijn van belang voor een goed systeem van ruimtelijke ordening en voor een (inter)nationaal aansprekend cultuuraanbod. Het zijn toegepaste disciplines die voor complexe fysieke opgaven een creatieve bijdrage kunnen leveren bij het ontwikkelen van functionele, aantrekkelijke, innovatieve en betaalbare oplossingen. Deze disciplines zijn van grote waarde voor de samenleving: op maatschappelijk, economisch en cultureel terrein.

De Actieagenda architectuur en ruimtelijk ontwerp is een werkprogramma voor de periode 2013-2016 waarin de initiatieven en instrumenten zijn benoemd die het rijk wil inzetten om de positie van het ontwerp en de ontwerpers te versterken. De Actieagenda biedt voor deze periode tevens het beleidskader voor de programmering van de structurele veranderingen uit de cultuurbrief 'Meer dan kwaliteit'.

Deze Actieagenda verschijnt in een periode waarin we zien dat de opgaven, rollen en processen in de wereld van architectuur en ruimtelijk ontwerp ingrijpend veranderen en complexer worden. De instrumentatie van het beleid speelt hier expliciet op in en richt zich in het bijzonder op urgente ontwerppogingen en op de ingrijpende veranderingen in rollen en processen. De instrumenten en middelen die het rijk inzet richten zich op:

- de eigen rol en verantwoordelijkheid van het rijk, en;
- het versterken van lokale en regionale kwaliteit en kracht.

Bij de uitvoering van nationale programma's en rijksprojecten streeft het rijk naar excellent opdrachtgeverschap en excellente projecten. Met de inzet van de culturele basisinfrastructuur en specifieke programma's versterkt het rijk initiatieven van ontwerpers, andere overheden, marktpartijen en particulieren die zelf ambitie tonen met betrekking tot de kwaliteit en innovatiekracht van het ontwerp. Het rijk biedt in deze Actieagenda een eenvoudig en doelmatig pakket van instellingen en instrumenten. Want complexe opgaven vragen om eenvoudige en eenduidige kaders.

20 jaar architectuurbeleid

Het rijk formuleert sinds 1991 specifiek architectuurbeleid. Sindsdien is het beleid periodiek geactualiseerd. Daarbij werden naast continuïteit ten aanzien van de infrastructuur van instellingen, het integrale perspectief op ruimtelijke kwaliteit en aandacht voor het belang van goede ontwerpers en opdrachtgevers, steeds ook nieuwe accenten gelegd op en aansluiting gezocht bij actuele ruimtelijke en maatschappelijke opgaven.

Nederlandse architectuur en ruimtelijk ontwerp hebben zich de afgelopen twintig jaar sterk ontwikkeld. De instellingen en ontwerpopleidingen staan hoog aangeschreven en trekken mensen van over de hele wereld naar Nederland. Er werd veel gebouwd, er was veel werk voor architecten en ruimtelijk ontwerpers, en opdrachtgevers en particulieren waren zeer actief op de markt. Het architectuurbeleid heeft daar aan bijgedragen door het scheppen van een gunstig architectuurklimaat, het bevorderen van goed opdrachtgeverschap en het bieden van kansen voor jong talent (Stegmeijer et al. 2012).

(1) De kracht van ontwerp: verbinden en verbeelden

Nederland heeft aan het begin van de 21e eeuw te maken met nieuwe ruimtelijke uitdagingen. Er dienen zich urgente opgaven aan rond duurzaamheid, water en bereikbaarheid gericht op een (internationaal) aantrekkelijk vestigingsklimaat. Het zijn maatschappelijke en economische opgaven die een doorwerking hebben in het ruimtelijk domein: vaak met een ingewikkelde samenhang in de tijd en dwars door ruimtelijke schaalniveaus heen. Architectuur en ruimtelijk ontwerp zijn in staat om nieuwe wegen te verkennen, alternatieven uit te werken, belangen te confronteren en oplossingen te verbeelden om zo ruimte te maken voor innovatie en duurzame besluitvorming. Het zijn eigenschappen die niet voorbehouden zijn aan het ontwerp maar de combinatie ervan is uniek.

De Nederlandse architecten en ruimtelijk ontwerpers zijn zeer bedreven in het vinden van aantrekkelijke en betaalbare oplossingen voor complexe ruimtelijke opgaven. Dat bewijst onze lange ontwerptraditie in woningbouw, utiliteitsbouw, stedenbouw, weg- en waterbouw en landinrichting. Nederland oogst al eeuwenlang – van de zeventiende-eeuwse polders tot de eigentijdse stadsuitbreidingen – internationaal lof en waardering met een hoogwaardige ontwerppraktijk. Dit hoge niveau vormt een stevige basis voor de aanpak van de opgaven die nu op ons afkomen.

Economisch gezien vertegenwoordigt de Nederlandse ontwerpsector een exportproduct. Het kabinet is overtuigd van de economische waarde en potentie van de architectuur- en ruimtelijk ontwerpsector, zoals ook blijkt uit de inzet van het kabinet voor de topsector Creatieve Industrie, waarvan architectuur en ruimtelijk ontwerp deel uitmaken. Een sector die tegelijkertijd overigens zelf zwaar lijdt onder de stagnatie van economie en bouw. Een hoogwaardige, goed functionerende architectuur- en ontwerpsector kan met creativiteit de innovatiekracht vergroten die nodig is om Nederland sneller uit de crisis te laten komen. Voor de lange termijn kan zij een bijdrage leveren aan het versterken van de toekomstwaarde van de ruimtelijke inrichting van Nederland.

De kracht van ontwerp

De inzet van architectuur en ruimtelijk ontwerp draagt bij aan:

- **Proces.** Een beter, sneller en daardoor ook goedkoper proces. De inzet van ontwerp is cruciaal bij het versnellen van (bestuurlijke) processen door het beteugelen van de complexiteit en onzekerheid die hedendaagse opgaven kenmerkt. Soms als resultaat een goedkoper product, soms een hogere 'value for money'.
- **Kwaliteit.** Het creëren van maatschappelijke en economische meerwaarde door de vormgeving van ruimtelijke ontwikkelingen met toekomstwaarde en flexibiliteit.
- **Innovatie.** De specifieke karakteristieken van ontwerp en ontwerpers – analyse, verkenning, verbinding, confrontatie en visualisatie – sturen de vernieuwing aan.

Ontwerpers kunnen zo bijzondere maatschappelijke meerwaarde creëren die verder reikt dan het aantrekkelijk en functioneel ontwerpen van de fysieke ingreep zelf. Goed ontwerp kan bijdragen aan de samenhang, duurzaamheid en het verdienvermogen van de samenleving.

(2) Ontwerpen in een veranderende context

2.1 De nieuwe ontwerpogaven

De wereld verandert snel en de ruimtelijke ontwikkeling is anders dan we de afgelopen vijftig jaar gewend zijn. De woningmarkt stagneert. De bevolkingsontwikkeling leidt in delen van Nederland tot krimp terwijl veel stedelijke regio's blijven groeien. Dit stelt nieuwe eisen aan voorzieningen op het gebied van met name zorg en onderwijs. Leegstand van kantoren en cultureel erfgoed leiden tot een grotere herontwikkelingsopgave dan tot nu toe werd aangenomen.

Voor heel Nederland geldt – van snelst groeiende stad tot meest zorgwekkende krimpregio – dat de ruimtelijke ontwikkelingsopgave fundamenteel anders van aard zal zijn dan hij de afgelopen decennia geweest is. Ontwikkeling van groei met grootschalige functieverandering, monofunctionele nieuwbouw en grootschalige gebiedsontwikkeling behoren tot het verleden. De nieuwe opgave is die van de transformatie van de bestaande stad en het bestaande landschap. Inbreiding, inpassing, renovatie, herbestemming en herontwikkeling vormen de nieuwe bouw- en gebiedsopgaven. Van gebouw tot stad, van weg tot landschap komt de nadruk te liggen op transformatie van de al eerder ingerichte (stedelijke) ruimte.

Ontwikkeling en beheer zullen daarbij veel meer dan in het verleden in elkaar overvloeien. De vraag naar kwaliteit blijft onverminderd hoog. De economische en culturele waardering van het bestaande karakter neemt toe. De kwaliteit en diversiteit van de leefomgeving is hierbij een kernfactor in het aantrekken en vasthouden van bewoners en bedrijven en daarmee van belang voor de sociale en economische vitaliteit en dus integraal onderdeel van de nieuwe transformatieopgave.

De ruimtelijke impact van veel opgaven komt samen in de stedelijke regio's. Zij vormen de kern van ons maatschappelijk leven, de economische dynamiek en onze innovatie en cultuur. Het percentage inwoners dat in de stad woont groeit wereldwijd en Nederland is daarop geen uitzondering. De meeste mensen willen of moeten in of dicht bij de stad wonen om aangehaakt te zijn op de netwerken en voorzieningen van het stedelijk gebied. Aantrekkelijke steden groeien (weer). Het Centraal Planbureau spreekt van de wederopstanding van de stad.¹ Deze ontwikkeling heeft een tegenhanger. Omdat de bevolkingsaanwas in Nederland over de hele linie afvlakt, krijgen perifere en (economisch) minder vitale gebieden te maken met economische stagnatie en bevolkingsdaling. Dit is een landelijke trend die een grote en wisselende impact heeft op regionaal en stedelijk niveau. Ook binnen dynamische stedelijke regio's is het op peil houden van de leefbaarheid in kwetsbare wijken een blijvende opgave.

'Bouwen aan het bestaande' vraagt om een andere benadering. Er is sprake van een ontwikkeling van groot- naar kleinschalige projecten, van een generieke benadering naar een meer specifieke aanpak toegespitst op de specifieke lokale of regionale opgave. En er is een verschuiving gaande van een 'top-down' vooropgezette planning naar een aanpak die adaptiever is, meer ruimte laat voor initiatieven van onderaf in vaak wisselende allianties en 'top-down' en 'bottom-up' combineert. De uitdaging voor marktpartijen en overheden is om met kleine stappen de grote opgaven aan te gaan op het gebied van klimaat en energie, veiligheid en gezondheid, leefbaarheid en welvaart² zonder de noodzakelijke nationale of regionale opgaven over het hoofd te zien. Dit vraagt om ruimte voor lokaal maatwerk door decentralisatie en deregulering. En om veel meer aandacht voor context en sectorale cross-overs. Multidisciplinair en interdisciplinair werken is niet alleen een gevolg van toegenomen complexiteit, het is ook een randvoorwaarde voor toekomstig succes.

---

¹ Stad en land, Centraal Planbureau 2010

² Het Planbureau voor de Leefomgeving spreekt van 'radicaal incrementalisme': radicaal in resultaat, incrementeel in de organisatie van het proces. 'De energieke samenleving. Op zoek naar een sturingsfilosofie voor een schone economie', PBL/Maarten Hajer 2011.

De huidige economische situatie bevestigt niet alleen de noodzaak om op een andere manier te gaan werken, het maakt dat werken er ook niet gemakkelijker op. Ook voor herontwikkeling en herbestemming zijn kostendragers nodig, publieke en private investeringen en opdrachtgevers en initiatiefnemers die risico willen nemen. Economisch herstel is zeker ook voor de realisatie van (hoogwaardige) herontwikkeling essentieel. Daarnaast is het van belang om anders te gaan kijken naar kosten en opbrengsten: naar de relatie tussen ontwikkelings-, inrichtings- en beheerskosten, naar de mogelijke winst van nieuwe – onverwachte – allianties en spelers, naar het ontwikkelen van nieuwe verdienmodellen, naar het vinden van ruimte in de bestaande regels en tegelijkertijd het totaal van wet- en regelgeving dusdanig vereenvoudigen dat maatwerk en ondernemerschap leidend kunnen zijn en naar de mate waarin en termijn waarop investeren in kwaliteit loont.

Best practice: Kwaliteitsteam Ring Utrecht

Het project Ring Utrecht is een planstudie naar de rijkswegen A27, A12 en A28 en de provinciale weg Noordelijke Ring Utrecht. Voor het totale project levert het rijk een bijdrage van 1,4 miljard euro. Een kwaliteitsteam van rijk, provincie en gemeente onder leiding van de Rijksadviseur voor de Infrastructuur adviseert de overheden over de stedelijke en landschappelijke inpassing. Utrecht is door haar excellente vestigingsklimaat, kenniseconomie en infrastructuur van grote betekenis op nationaal, regionaal en lokaal niveau. Door voorstellen te doen voor slimme inpassingen en de investeringen in de infrastructuur te koppelen aan ruimtelijke projecten is het mogelijk het vestigingsklimaat verder te verbeteren. Het kwaliteitsteam komt samen met de betrokken partijen in de ontwerpessies tot nieuwe ideeën op het gebied van omgeving, inpassing en tracering waardoor ook besparingen kunnen worden gerealiseerd. Een ontwerpingsgreep in het knooppunt Lunetten maakte een fly-over overbodig waardoor tientallen miljoenen euro's zijn bespaard. Het integraal denken en schetsen helpt om draagvlak tussen de vele verschillende partijen in het project te realiseren; het doorbreekt sectorale belangen door inzichtelijk te maken wat beslissingen in de praktijk voor consequenties hebben.

Best practice: Bouwmeesters

Ruim twintig Nederlandse gemeenten hebben een stadsarchitect of stadsbouwmeester. Negen provincies hebben een provinciaal bouwmeester. De functies zijn ontstaan uit een (politieke) behoefte aan eenduidig, deskundig en samenhangend advies met betrekking tot de ruimtelijke ontwikkelingsvisie. Deze bouwmeesters coördineren en organiseren het ruimtelijk debat, leggen verbindingen, creëren samenhang, stimuleren kennis bij de ambtelijke diensten en reflecteren op lange termijn ontwikkelingen en wisselwerkingen tussen de verschillende schaalniveaus. Vanuit hun functie zijn zij een belangrijke gesprekspartner van het College van Rijksadviseurs. Het netwerk van lokale en regionale bouwmeesters vormt een belangrijk platform ter ondersteuning van de deregulering binnen het ruimtelijk beleid.

Best practice: Het Funen, Amsterdam

Op een voormalig haven- en overslagterrein is, onder lastige omstandigheden, een nieuwe woonwijk ontwikkeld. Deze locatie ligt ingeklemd tussen de 'achterkant' van de Czaar Peterbuurt, het water van de Nieuwe Vaart en een drukke spoorlijn. Het stedenbouwkundig ontwerp van Frits van Dongen (de Architecten Cie) bood ruimte voor een opmerkelijke variatie in bouwblokken, die door negen verschillende architecten zijn ontworpen. De complexiteit van de opgave en aanvankelijke twijfels over de marktkansen hebben de opdrachtgever Heijmans Vastgoed flink op de proef gesteld. In dit project heeft de opdrachtgever zich onderscheiden door nieuwe inzichten als gevolg van veranderingen in de markt tijdens de planvorming en realisatie toe te laten. In een steeds meer onzekere woningmarkt is een investeerder aangezocht om een gegarandeerd aantal woningen af te nemen. Tegelijkertijd is het oorspronkelijke concept en de beoogde hoge kwaliteit overeind gehouden. Het Funen biedt nu een zeer gewaardeerd, hoogstedelijk woongebied; een park om in te wonen. Het project werd in 2011 bekroond met de Gouden Piramide.

Best practice: Herbestemmen van kerk tot school in Hengelo

Basisschool St. Plechelmus te Hengelo is de eerste school in Nederland die is gehuisvest in een voormalige kerk. Door de nieuwe functie is de karakteristieke Heilige Hartkerk, een ontwerp van

Johannes Sluijmer uit 1954, behouden. De brede school doet recht aan de positie van de kerk in de wijk en heeft een positieve uitstraling op de directe omgeving. Het ontwerp van Ronald Olthof kwam tot stand in nauwe samenwerking met Anneke Kuipers, directeur van de school. Door hun gezamenlijke inzet lukte het om alle betrokkenen te overtuigen van het onorthodoxe plan. De deskundigheid, creativiteit en bezieling waarmee de opdrachtgever dit project tot stand bracht zijn onderscheidend. De school is in 2008 bekroond met de tweede prijs voor 'Erfgoed op eigen benen' (een prijsvraag van het VSB-fonds in het kader van het landelijk jaar van het Religieus Erfgoed) en in 2010 met de Gouden Piramide, de rijksprijs voor inspirerend opdrachtgeverschap.

Best practice: Ruimte voor de Rivier

Nederland ligt in een delta van grote rivieren. In de afgelopen eeuwen zijn de rivieren geleidelijk aan ingeklemd tussen dijken. Meer water betekent dus steeds vaker: hoger water. Bij eventuele dijkdoorbraken in het rivierengebied zijn twee tot vier miljoen Nederlanders in gevaar. Het kabinet nam maatregelen om de veiligheid te vergroten door nieuwe ruimte te scheppen voor rivieren in de Planologische Kernbeslissing (PKB) Ruimte voor de Rivier (2006). Herinrichtingmaatregelen ten behoeve van de waterveiligheid bieden ook kansen de ruimtelijke kwaliteit van het rivierengebied te versterken. Samen vormen deze de hoofddoelstellingen van de PKB Ruimte voor de Rivier. Provincies, gemeenten, waterschappen en rijkswaterstaat werken samen in meer dan dertig projecten. Een onafhankelijk kwaliteitsteam – het zogeheten Q-team voorgezeten door de Rijksadviseur voor het Landschap – adviseert per project voor een optimale invulling van de ruimtelijke kwaliteitsdoelstelling. De uitwerking van het advies van het Q-team is maatwerk en wordt in dialoog met bestuurders, projectteams en de centrale programmadirectie vastgesteld.

Best practice: Strategieën voor tijdelijkheid

Ontwerpend onderzoek kan bijdragen aan de ontwikkeling van nieuwe strategieën voor (tijdelijk) gebruik van leegstaande gebouwen, zo toont het project Tussentijd. In dit project is onderzocht hoe tijdelijk gebruik van gebouwen en gebieden kan worden ingezet voor de vergroting van de stedelijke dynamiek, voor een sociaal aantrekkelijke stad en voor een duurzame en klimaatbestendige stad. Met (ontwerp)analyses en een bijzondere spelvorm (zaaien zonder graaien) brachten de ontwerpers/onderzoekers tijdelijk nieuwe programma's en nieuwe coalities van partijen in beeld. Na een succesvol experiment in Apeldoorn is bureau M.E.S.T. opgericht: het bureau voor Maatschappelijke Experimentele Stedelijke Transformatie. Het bureau heeft inmiddels een aantal succesvolle experimenten uitgevoerd zoals de Kus&Sloop-woningen in Rotterdam en Refill, een coalitie van partijen die zich inzet voor herbestemming van leegstand. Tussentijd is een van de projecten uit 'Nederland wordt anders' (2009), een initiatief van de rijksbouwmeester en een groot aantal partijen uit de ruimtelijke sector.

Best practice: Andere rol rijksoverheid

In Vreewijk biedt het ministerie van BZK ondersteuning om de bewonersbetrokkenheid bij de renovatie van dit tuindorp goed vorm te geven. In het uitvoeringstraject van de renovatie van Vreewijk wordt de corporatie Havensteder door BZK met kennis en kunde ondersteund om de samenwerking met bewoners naar een hoger niveau te tillen en nieuwe vormen van participatie te ontwikkelen en toe te passen zodat er meer ruimte is voor eigen initiatief van bewoners. Dit gebeurt enerzijds om dit proces te borgen en anderzijds om de opgedane ervaring elders in vergelijkbare situaties wederom in te kunnen zetten. De rijksbouwmeester zet ontwerpteams in op het gebied van leefbaarheid, in aandachtswijken en in regio's die kampen met bevolkingsdaling. Deze teams werken 'bottom-up', in samenwerking met de meest relevante partners, op een integrale en innovatieve wijze aan de wijk (stedenbouw in 'co-creatie').

Best practice: Lectoraat Design in Urbanism, Academie van Bouwkunst Amsterdam

De Academie van Bouwkunst Amsterdam heeft het gastlectoraat Design in Urbanism ingesteld om een direct verband te leggen tussen onderwijs, onderzoek en de beroepspraktijk. Ton Schaap, stedenbouwkundige bij de Dienst Ruimtelijke Ordening Amsterdam, verricht onderzoek naar de vormen en structuren van het openbaar gebied als dragers van de stad en motor van stedelijke ontwikkeling. Het lectoraat verbindt de lokale ontwerp- en ontwikkelkracht – op basis van de

actuele opgaven in de stedelijke ontwikkeling – aan onderwijs en onderzoek. Een 'kenniskring' biedt de mogelijkheid docenten en beroepsbeoefenaren deelonderzoeken te laten uitvoeren. Studenten komen zo in aanraking met langjarig vakmanschap. Een ervaren vakman krijgt hier ruimte te reflecteren op zijn werk en dit in een breder kader te plaatsen. Praktijkervaring wordt zo blijvend omgezet in een overdraagbare bijdrage aan de ontwikkeling van het vak én van de stad.

Best practice: Schieblock – laboratory for urban development, Rotterdam

In het centrum van Rotterdam is een grootschalige, gebiedsgerichte transformatie van (leegstaande) kantoorgebouwen, openbare ruimte en infrastructuur voorzien. De economische crisis vertraagt deze omvangrijke transitie. Er dreigt een snelle sloop. De (her)ontwikkeling van de leeggekomen plekken komt echter moeizaam tot stand. Op initiatief van architectenbureau ZUS en projectontwikkelaar CODUM is met steun van eigenaar LSI en het Ontwikkelbedrijf Rotterdam een vijfjarenplan opgesteld voor het tijdelijk gebruik van het kantoorgebouw Schieblock. Het gebouw biedt de komende jaren een levendig laboratorium om interdisciplinair nieuwe methoden voor stedelijke transformaties te ontwikkelen. Schieblock zal daarmee zowel bedrijfsverzamelplaats als broedplaats zijn voor de creatieve industrie. Het rijk ondersteunt en werkt mee bij het slim benutten van bestaande regelgeving en zo nodig wegnemen van belemmeringen die tijdelijk gebruik in de weg staan.

2.2 Verandering in rollen en proces

Om goed in te kunnen spelen op de nieuwe (markt)omstandigheden is een andere manier van werken nodig. Met andere manieren van samenwerking tussen ontwerpers, opdrachtgevers, gebruikers en andere belanghebbenden. Dit is primair een verantwoordelijkheid van deze partijen zelf. De rijksoverheid wil zelf (als opdrachtgever) die andere manier van werken in praktijk brengen en roept anderen op dit ook te doen.

De rolverdeling tussen opdrachtgevers, ontwerpers en (eind)gebruikers was lange tijd vrij helder. De publieke of private opdrachtgever bepaalde voor of samen met de beoogde gebruikers een programma van eisen en een budget en gaf vervolgens – binnen de eigen organisatie of via een extern bureau – de ontwerpers opdracht binnen die kaders een ontwerp te maken. Zo is het al lang niet meer. Onder invloed van onder andere een terugtrekkende overheid, initiatiefrijke particuliere opdrachtgevers, ondernemende architecten, actieve burgers, interdisciplinaire kruisbestuivingen en nieuwe financierings- en aanbestedingsmodellen (DBFMO e.a.) zijn de relaties tussen ontwerpers, opdrachtgevers en gebruikers veranderd. De eenduidige ketensamenwerking verschuift geleidelijk naar een netwerksamenwerking: vol (wederkerige) relaties en rolwisselingen.

In de traditionele verhouding van opdrachtgever, ontwerper en gebruiker in het (bouw)proces ontstaan steeds meer mengvormen en hybride vormen van samenwerking. Veranderende bestuurlijke verhoudingen, publiek-private samenwerking, initiatieven, allianties en financiële condities bepalen een ander speelveld en laten verschillende en duidelijk andere rollen zien. De verwachting is dat deze ontwikkeling zich doorzet. Partijen bereiden zich voor op nieuwe rollen maar worstelen tegelijkertijd met de bestaande, bekende rollen: er is veel kennis aanwezig maar die wordt door twijfel over nieuwe rolopvattingen nog slechts beperkt ingezet. Dit disfunctioneren heeft tot gevolg dat de meerwaarde van ontwerp niet optimaal wordt benut.

Opdrachtgevers

In de (financieel) onzekere situatie ontstaat de noodzaak om nieuwe relaties te zoeken tussen initiatiefnemers, opdrachtgevers en opdrachtnemers³. Niettemin wordt – meer dan voorheen – verwacht dat opdrachtgevers verwachtingen ten aanzien van het eindresultaat expliciteren en durf, inventiviteit, verbeeldingskracht en doorzettingsvermogen tonen in het proces. Zulke samenwerkingsvormen zullen vaak (mede) gericht zijn op het spreiden van het (financiële) risico.

De Raad voor Cultuur ('Goed opdrachtgeverschap, vragen naar de onbekende weg') geeft aanbevelingen hoe, binnen de veranderde context, goed opdrachtgeverschap kan worden ingevuld. Voor opdrachtgevers is het stellen van de goede vragen steeds ingewikkelder, door de toenemende complexiteit en de veelzijdigheid van de opgave. Grote publieke en private opdrachtgevers met specialistische kennis over architectuur en gebruikersbehoeften kunnen die kennis benutten voor de nieuwe opgaven, maar zullen hun expertise tegelijkertijd moeten verbreden. Voor de toenemende groep opdrachtgevers die slechts éénmalig als zodanig optreden, is het ontwikkelen van de benodigde kennis en competenties een nog grotere uitdaging. Daar komt bij dat door de crisis in de economie en de bouwsector de financieringsmogelijkheden beperkt zijn.

De rijksoverheid betreft de aanbevelingen van de Raad voor Cultuur bij de formulering en uitvoering van de ambities van dit beleid.

Gebruikers

Mede door ontwikkelingen binnen de informatietechnologieën en de opkomst van digitale netwerken zijn gebruikers beter geïnformeerd dan ooit tevoren. Burgers en ondernemers zijn ook vaak actief betrokken bij de (her)inrichting van hun leefomgeving⁴. Niet alleen in de vorm van inspraak of coproductie van beleid, maar ook als (mede)opdrachtgever en initiatiefnemer van (ruimtelijke) ontwikkelingen. (Collectief) particulier opdrachtgeverschap vormt nu al zo'n 10% van de woningbouwproductie. Ook zijn er vele burgergroepen die het beheer en ontwerp van de openbare ruimte (gedeeltelijk) van de overheid overnemen of die maatschappelijk vastgoed beheren. Ontwerpers zijn meer dan voorheen geboden rekening te houden met de wensen en behoeften van gebruikers.

Ontwerpers

Ontwerpers zijn in het bouwproces steeds vaker te signaleren als initiator of opdrachtgever in kleinschalige projecten waarbij zij zelf op zoek gaan naar (mede)financiers. Ze stappen daarbij ook steeds vaker uit hun 'tekenende rol' en worden procesontwerpers en zelfs ontwikkelaar. Ze ontwikkelen tijdelijke 'bottom-up' initiatieven in leegstaande gebouwen en in de openbare ruimte of voeren onderzoekopdrachten uit in eigen beheer. Ontwerpers zijn in deze rollen ondernemend en bereid om risicodragend op te treden. Ontwerpers maken daarnaast steeds vaker deel uit van intensieve en langdurige allianties, bijvoorbeeld als zij deelnemen aan een consortium bij projecten die zijn aanbesteed onder een geïntegreerde contractvorm. Die samenwerking biedt minder ruimte voor een autonome opstelling, maar biedt wel kansen op een integrale werkwijze en verbreding van expertise.

De rolverschuivingen bieden ontwerpers kansen hun inzet en verantwoordelijkheid voor het realiseren van kwaliteit ook op andere manieren in te vullen dan alleen die van ontwerper in het proces van planvorming en uitvoering. De ontwerper zou ook de rol van 'bouwmeester' kunnen aannemen om te voorzien in private kwaliteitsborging. Gemeentelijke toetsing en toezicht tijdens de bouw zou kunnen vervallen als kan worden geborgd dat een bouwwerk voldoet aan de bouwvoorschriften en duidelijk is vastgelegd wie verantwoordelijk en aansprakelijk is. Het rijk zal

---

³ In het advies 'Goed opdrachtgeverschap, vragen naar de onbekende weg' (2012) beschrijft de Raad voor Cultuur de veranderde omstandigheden voor (goed) opdrachtgeverschap en worden aanbevelingen gegeven voor de praktijk.

⁴ Kenmerken van eigentijds burgerschap en ondernemerschap, waarvan het kabinet het belang onderschrijft. In een nieuwe verhouding tussen overheid en samenleving past meer ruimte voor maatschappelijk initiatief en een andere houding van de overheid: vraaggericht in plaats van aanbodgericht werken, niet alles van bovenaf willen dichtregelen maar de dialoog aangaan, via co-creatie tot oplossingen komen en soms ook niets doen.

een wettelijke inbedding hiervan mogelijk maken (uitvoering adviezen commissie Dekker). Voor ontwerpers ligt hier een kans om hun rol in het bouwproces te versterken.

Werken aan ontwerpogaven

De nieuwe ontwerpogaven vragen om maatwerk en innovatief denken: om te leveren wat in elk specifiek geval nodig is en samen te werken met die partijen die gezamenlijk de opgave met succes te lijf kunnen gaan. Daarbij is er niet één partij die altijd de regie heeft of altijd ontwerpt, afneemt of financiert. De nieuwe opgaven en condities vragen om een omslag in werkwijze, attitude en om innovatie. De nog vaak aarzelende procesvernieuwing kan met vaart worden voortgezet door herpositionering, flexibiliteit en professionalisering van (de verhouding tussen) opdrachtgever – ontwerper – gebruiker.

Om 'top of the bill' te blijven zullen Nederlandse ontwerpers en hun opdrachtgevers meerwaarde moeten blijven leveren. De nieuwe opgaven – zie het Intermezzo – en beschreven veranderde context vragen om een andere manier van werken die uitgaat van een uitnodigende en gelijkwaardige samenwerking tussen burgers, bedrijven en overheden. Een aanpak die zich richt op excellente (ontwerp)oplossingen in een complexe context, die nichemarkten ontwikkelt en die vernieuwend (kleinschalig) opdrachtgeverschap een kans geeft.⁵

Innovatief aanbesteden

In de Visie architectuur en ruimtelijk ontwerp uit 2008 ('Een Cultuur van Ontwerpen') is het probleem onderschreven dat in de praktijk van het Europees aanbesteden van architectendiensten te veel nadruk werd gelegd op juridische en administratieve aspecten. Zo werden er onnodige drempels opgeworpen, in de vorm van omzet en gerealiseerde projecten, waardoor jonge en kleine architectenbureaus vaak geen kans maakten. De afgelopen jaren is veel werk verzet om in die situatie verbetering te brengen. Op initiatief van de rijksbouwmeester is een regiegroep geformeerd met rijk (EL&I, IenM, OCW), VNG, BNA en PIANOo. Zij onderschrijven toepassing van het – door het Steunpunt Architectuuropdrachten ontwikkelde – KOMPAS light: een digitale handleiding voor de aanbesteding van architectuurdiensten. Ook in de regelgeving zijn verbeteringen gerealiseerd, zoals de opname van het proportionaliteitsbeginsel en de competentiegedachte in de Aanbestedingswet. Uit de publicatie 'Innovatief aanbesteden kan en moet beter' (verslag van de 3e EU aanbestedingsdag, februari 2012) spreekt een voorzichtig verbeterende praktijk (los van de actuele terugval in de vraag), veel energie ten aanzien van innovatieve aanbestedingsvormen en een blijvende behoefte aan eenvoud.

Goed opdrachtgeverschap

Een belangrijke pijler van het architectuur- en ruimtelijk ontwerpbeleid is het streven naar goed opdrachtgeverschap. Al twintig jaar lang wordt – naast de aandacht voor de architect en ruimtelijk ontwerper in het beleid – gestreefd naar het vergroten van de professionaliteit van het opdrachtgeverschap in Nederland. Zonder ambitieuze, inspirerende en professioneel handelende opdrachtgevers komt de potentiële kracht en meerwaarde van architectuur en ruimtelijk ontwerp niet tot zijn recht. De kwaliteit van het opdrachtgeverschap vraagt onverminderd aandacht. Steeds weer nieuwe opdrachtgevers betreden het toneel, bijvoorbeeld nieuwe wethouders die verantwoordelijk zijn voor de (ver)bouw van scholen, gemeentehuizen, woonwijken, bedrijventerreinen etc. Maar ook andere opdrachtgevers zijn niet als zodanig opgeleid. Opdrachtgeverschap studeer je niet, maar leer je in de praktijk. Daarnaast is het voor een opdrachtgever bijna onmogelijk om alle steeds wisselende en stapelende wet- en regelgeving te overzien. En het vergt lef om als opdrachtgever niet te vervallen in risicomidgend gedrag en met vertrouwen en ambitie te blijven opereren om tot een optimaal resultaat te komen. Goed opdrachtgeverschap vraagt om eenvoudige en heldere wetten en (spel)regels, toegang tot informatie, onafhankelijk advies en een heldere rolverdeling in processen.

⁵ De sector is zich al zeer bewust van de noodzaak om die maatschappelijke meerwaarde te versterken. Zie bijvoorbeeld het manifest 'Architectuur als maatschappelijke kracht' van de BNA (2011) en de innovatieagenda 'Architectuur als noodzaak' van het NAI (2010).

(3) Beleid in uitvoering

3.1 Doelen en verantwoordelijkheden

De inspanningen van het beleid richten zich op een excellente en effectieve bijdrage van architectuur en ruimtelijk ontwerp aan de ruimtelijke en culturele ontwikkeling van ons land en mede daardoor op versterking van de internationale economische positie (vestigingsklimaat, export, concurrentiepositie) van Nederland. Met deze inzet wil het kabinet bijdragen aan een architectuur- en ruimtelijke ontwerpsector die blijvend economisch vitaal, maatschappelijk relevant en cultureel vernieuwend is.⁶

Het kabinet vertaalt deze doelstelling in een aantal ambities die passen bij de inzet op een aanpak met vertrouwen in het (creatieve) vermogen van de markt, focus op eigen (nationale) kerndoelen en eenvoudige en eenduidige regels voor burgers en bedrijven. Particulier en maatschappelijk initiatief worden gezien als de motor van ontwikkeling. Er wordt meer overgelaten aan gemeenten en provincies. Het rijk richt zich specifiek op vraagstukken van (inter)nationaal belang. Deze benadering zien we terug in het rijksbeleid dat het meest relevant is voor architectuur en ruimtelijk ontwerp: het ruimtelijk beleid (Structuurvisie Infrastructuur en Ruimte), het economisch beleid (Topsectorenbeleid) en cultuurbeleid (cultuurbrief 'Meer dan kwaliteit', Visie Erfgoed en Ruimte).

Om resultaten te boeken zullen de partijen met een rol in de ruimtelijke ontwikkeling elkaar meer moeten uitdagen om te komen tot effectieve en aansprekende ontwerpresultaten en tegelijkertijd elkaar minder hinderen met complexe en versnipperde regels en regelingen. Dit appèl op excellentie en eenvoud doet het kabinet op alle betrokken publieke en private partijen. Vóór alles is het een opdracht voor de rijksoverheid zelf.

3.2 Ambities en instrumenten

De opzet van de Actieagenda kent twee ambities:

- 1 Het rijk is zelf aan zet in nationale programma's en rijksprojecten** door verantwoordelijkheid te nemen voor excellent opdrachtgeverschap, excellente projecten, het borgen van onafhankelijk advies en het versterken van de maatschappelijke rol van het ruimtelijk ontwerp binnen de eigen opgaven.⁷ Het rijk wil rechtstreekse resultaten boeken in de projecten waarin het rijk participeert (met name MIRT en rijksvastgoedportefeuille). Door zelf ambitie te tonen beoogt het rijk bovendien impact te hebben op andere (publieke) opdrachtgevers. Omdat als gevolg van de decentralisatie van ruimtelijk beleid en een andere rijksvastgoedstrategie, de direct opdrachtgevende rol van het rijk kleiner wordt, zal het rijk de excellentie meer en meer moeten tonen in procesinnovaties, in de samenwerking met andere (opdrachtgevende) partijen en in het scheppen van condities voor excellente ontwerp oplossingen voor de nieuwe ruimtelijke opgaven.⁸

De verantwoordelijkheid van het rijk vertaalt zich in goede borging van ruimtelijk ontwerp in eigen rijksprocessen en procesmiddelen ('procesinnovatie'). Aard en omvang van de ruimtelijke opgaven worden bepaald door het Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport (MIRT) en de rijksvastgoedportefeuille. Onderdelen van bijvoorbeeld het

---

⁶ De actieve overheidsrol op architectuur en ruimtelijk ontwerp laat zich legitimeren vanuit twee verschillende vormen van marktfalen. In de eerste plaats doordat gevolgen van ruimtelijke ingrepen op de (esthetische) kwaliteit van de leefomgeving ('quality of place') niet worden verdisconteerd in de prijs. En in de tweede plaats door imperfecties die de ontwikkeling van architectuur en ontwerp als bron van economische groei en werkgelegenheid belemmeren. (Stegmeijer et al. 2012, Throsby 2010).

⁷ De aandacht voor de kwaliteit van het rijksopdrachtgeverschap is een constante in het architectuurbeleid. In de nota 'Ontwerpen aan Nederland' (2000) was dit onder het motto 'practice what you preach' een centraal thema, uitmondend in tien grote ontwerpprojecten, waarvoor het rijk verantwoordelijkheid nam. In 'Een Cultuur van Ontwerpen' (2008) werd dit onder het motto 'ontwerp voorop' doorvertaald in een generieke aanpak.

⁸ Op deze wijze geeft het rijk invulling aan de rol als 'leading customer' en 'matchmaker', zoals geschetst door de Raad voor Cultuur.

Deltaprogramma, de strategische gebiedsontwikkelingsprojecten of de gebiedsgerichte aanpak in het kader van het nieuwe Gemeenschappelijk Landbouwbeleid kunnen aangrijpingspunten zijn om het streven naar excellentie – samen met anderen – vorm te geven.

2 Het rijk versterkt lokale en regionale kwaliteit en kracht gericht op het verbeteren van het niveau, de positie en de maatschappelijke meerwaarde van het ontwerp. Dit doet het rijk zowel vanuit zijn verantwoordelijkheid voor het cultuurstelsel, als vanuit de verantwoordelijkheid voor een goed proces van ruimtelijke ordening in Nederland, zoals beschreven in de Structuurvisie Infrastructuur en Ruimte. Het versterken van lokale en regionale initiatieven is geborgd door een nationale culturele basisinfrastructuur van instellingen die zich richten op vakontwikkeling en presentatie, het agenderen en stimuleren van de aanpak van urgente ontwerpogaven en het bevorderen van professionaliteit, samenwerking en procesinnovaties. Het rijk biedt daarbij tevens een (tijdelijke) stimulans aan lokale en regionale overheden om ze te versterken in hun veranderende rol en verdere professionalisering van hun opdrachtgeverschap.

De energie van ontwerpers, opdrachtgevers en gebruikers zal zo veel mogelijk moeten gaan naar de ontwerpogaven zelf. Daarom kiest het kabinet zo scherp mogelijk voor eenvoud, eenduidigheid en toegankelijkheid van regels, instellingen en instrumenten. De verantwoordelijkheden liggen op de juiste plek. De instrumentatie – een eenvoudige culturele basisinfrastructuur aangevuld met een aantal specifieke tijdelijke programma's en initiatieven – richt zich op het ontwikkelen van nieuwe en fundamenteel andere oplossingsrichtingen, strategieën en typologieën voor de urgente ontwerpogaven, het ontwikkelen en in praktijk brengen van nieuwe rollen, samenwerkingsrelaties, competenties en processen en het verbinden van de praktijk van onderwijs, onderzoek en beleid.

De Actieagenda geeft hiermee invulling aan twee specifieke verantwoordelijkheden die van direct belang zijn voor het architectuur- en ruimtelijk ontwerpbeleid. Daarnaast heeft het rijk een verantwoordelijkheid voor:

- het versterken van architectuur en ruimtelijk ontwerp als onderscheidende economische sector (als onderdeel van de Topsector Creatieve Industrie);
- het zorg dragen voor (de kwaliteit van) een samenhangend en internationaal concurrerend systeem van ontwerp- en -onderzoek.

Deze verantwoordelijkheden krijgen in deze Actieagenda geen uitwerking omdat zij primair behoren tot het domein van het economisch beleid, respectievelijk het domein van het onderwijsbeleid. Deze laatste krijgt in het bijzonder uitwerking in het beleid voor hoger onderwijs (Technische Universiteiten, Academies van Bouwkunst, e.a.), permanente beroepsontwikkeling en cultuureducatie.

3.3 Samenhang en samenwerking

Om de ambities van het beleid voor architectuur en ruimtelijk ontwerp waar te kunnen maken zijn enkele voorwaarden belangrijk: een goede samenwerking tussen rijk en andere partijen, een adequate samenhang met aanpalende beleidsterreinen en eenduidigheid bij het uitvoeren en vernieuwen van wettelijke kaders en taken.

Het rijk zet in op actieve samenwerking met lokale en regionale overheden en private partijen. Het rijk waardeert en omarmt de initiatieven van anderen die zich richten op het vergroten van de meerwaarde van architectuur en ruimtelijk ontwerp. Voorbeelden zijn het manifest 'Architectuur als maatschappelijke kracht' van de BNA en de inzet van de VNG en andere partijen voor een verbeterde aanbestedingspraktijk. Deze en andere initiatieven maken zichtbaar dat belangrijke spelers zich realiseren dat ook zij aan zet zijn en verantwoordelijkheid nemen in het zoeken naar nieuwe oplossingen. De private sector beschikt over veel praktijkkennis die zij kan gebruiken bij

bijvoorbeeld de inrichting van bedrijventerreinen of kantoorcomplexen. Het kabinet verwacht dat deze private partijen op hun manier een bijdrage leveren om een hogere toegevoegde waarde van architectuur en ruimtelijk ontwerp te realiseren.

Het beleid voor architectuur en ruimtelijk ontwerp heeft raakvlakken met veel andere beleidstrajecten en uitvoeringsprogramma's in het ruimtelijk domein. In diverse andere programma's en projecten van het rijk wordt aandacht gevraagd voor de rol van architectuur en ruimtelijk ontwerp of zijn er voor de hand liggende aanknopingspunten. Bij de uitvoering van de Actieagenda heeft de afstemming en samenwerking met de volgende beleidsinitiatieven bijzondere aandacht: Agenda Stedelijke Vernieuwing, Plan van Aanpak Energiebesparing in de Gebouwde Omgeving, Expertteam Eigenbouw, Expertteam Kantorentransformatie, Nationaal Programma Herbestemming, Toekomstverkenning Natuur, Topsectorenbeleid, de uitvoering van de Structuurvisie Infrastructuur en Ruimte, het Programma Eenvoudig Beter, het MIRT en de Visie Erfgoed en Ruimte.

Een sterkere oriëntatie van het onderwijs op de veranderingen in de beroepspraktijk is van belang maar valt niet onder het bereik van deze visie. De onderwijsinstellingen zullen zelf initiatief moeten nemen om deze heroriëntatie op te pakken en te vertalen in het aangeboden onderwijs en onderzoek. Ten aanzien van een aantal wettelijke taken zijn recent veranderingen in gang gezet die de ambities van deze visie kunnen ondersteunen: bijvoorbeeld de Crisis- en Herstelwet, de vernieuwing van het omgevingsrecht, aanpassingen in de Aanbestedingswet en de actualisatie van de Wet op de architectentitel. Deze veranderingen zijn er op gericht meer ruimte te geven en kwaliteit te borgen. Het is aan de betrokken partijen om te zorgen voor een praktijk die de geboden ruimte daadwerkelijk benut met creativiteit en innovatie. Het kabinet doet een beroep op de beroepspraktijk om zich zo te organiseren dat de kwaliteit en meerwaarde van het ontwerp worden bevorderd. Zo vraagt de beroepservaringsregeling in het kader van de Wet op de architectentitel een actieve opstelling van de beroepspraktijk zelf, om te zorgen voor voldoende passende leerervaringplekken en kansen (mentoren, werkplekken) voor pas afgestudeerden.

Ontwerp helpt andere (top)sectoren verder

Het architectuur- en ruimtelijk ontwerpbeleid is van bredere betekenis binnen het rijksbeleid. Het oplossend vermogen van ontwerp en zijn onderzoekende, verbeeldende, confronterende, creërende en innovatieve kracht kunnen van (grote) toegevoegde waarde zijn bij het bereiken van andere beleidsambities op het gebied van concurrentiepositie, bereikbaarheid, leefbaarheid en veiligheid, ruimtelijke kwaliteit en biodiversiteit. Architectuur en ruimtelijk ontwerp dragen bij aan de ruimtelijke (en maatschappelijke) landing van de topsectoren Water (in het bijzonder voor het segment Deltatechnologie met betrekking tot ruimtelijke inrichting van deltagebieden), Agrofood en Tuinbouw, Lifes Sciences & Health, Energie en Hoofdkantoren. Door ontwerp kunnen innovaties uit de topsectoren uiteindelijk concreet vermarkt worden. Door gebruik te maken van de aanwezige kennis en ervaring kunnen ontwerpende disciplines een substantiële rol spelen in de driehoek overheid – markt – kennisinstellingen.

Wet op de architectentitel (WAT)

De gewijzigde Wet op de architectentitel (2010) vereist vanaf 2015 twee jaar beroepservaring voor alle ontwerpers die zich in het Architectenregister willen inschrijven. Het Bureau Architectenregister stelt hiervoor de Regeling Beroepservaring op. De bewindspersonen van OCW, EL&I en BZK stellen de regeling vast. Voor de invoering van de wet, met name op het punt van de beroepservaring, is een implementatietraject voorzien tot en met 2014. Namens het ministerie van BZK zal de rijksbouwmeester, in overleg met de direct betrokken vakdepartementen (EL&I, OCW) en Bureau Architectenregister, tezamen met de beroepspraktijk bezien welke initiatieven nodig zijn om de invoering van de wet goed te laten verlopen. De vier beroepsorganisaties hebben hiervoor hun steun en voorgenomen inspanningen vastgelegd in de intentieverklaring Wet op de architectentitel van september 2009 en de Intentieverklaring Beroepservaring van maart 2012. De gezamenlijke inzet is er op gericht dat pas afgestudeerde ontwerpers beroepservaring op kunnen doen en daarbij begeleid worden door mentoren, teneinde aan de herziene WAT tegemoet te kunnen komen. Dit is van belang omdat de eisen ten aanzien van de beroepservaring moeten landen in een economisch moeilijke periode.

Intermezzo

Urgente ontwerpogaven

De urgente ontwerpogaven – die vragen om inzet van architecten, stedenbouwkundigen, landschapsarchitecten en interieurarchitecten – zijn divers van aard en schaal (lokaal, regionaal en nationaal). Uitgaande van de bestaande verantwoordelijkheidsverdeling van rijk, provincies en gemeenten worden in algemene zin een tiental ontwerpogaven⁹ geagendeerd.

Het zijn onderscheidende opgaven waarvoor specifieke ontwerpogaven aan de orde zijn. Tegelijkertijd zullen, in een willekeurig gebied, veel van deze opgaven elkaar raken. Dit vraagt dan uiteraard om een integrale en interdisciplinaire aanpak en oplossingen.

Nieuwe opgaven in de stad (van stedelijke regio tot wijk)

Binnenstedelijk bouwen, herbestemming, hergebruik en verdichting bepalen in toenemende mate de aard van de ruimtelijke opgaven in de stad. Innovatie en combinaties van functies en typologieën bieden nieuwe kansen. Daarbij kunnen de oorspronkelijke kwaliteiten in de stad, door te investeren in eigentijdse vormen van wonen en werken, maatschappelijke en culturele voorzieningen, openbare ruimte en groen, meer duurzaam en toekomstbestendig worden gemaakt. Er is een verschuiving gaande van de bouwogave.

Van uitbreidingsgebieden is er een duidelijke tendens naar binnenstedelijk. Daarnaast doet zich een nieuwe opgave voor in de negentiende-eeuwse en naoorlogse wijken rondom de binnenstad.

In deze wijken is een infrastructuur van scholen, culturele voorzieningen en zorg die op onderdelen gebrekkig is en verbetering behoeft. Hier ligt de uitdaging om fysieke ingrepen te koppelen aan economische structuurversterking, het versterken van de sociale samenhang en het verbeteren van de maatschappelijke participatie van burgers.

---

⁹ Dit overzicht van urgente ontwerpogaven is mede gebaseerd op het advies 'Architectuur Nu!' van het College van Rijksadviseurs (2011).

Herbestemming

Herbestemming en hergebruik worden steeds dominanter. Door regionale bevolkingsdaling, bezuinigingen en een veranderde vraag groeit de (structurele) leegstand en het overschot in bepaalde regio's van woningen, kantoren en scholen maar ook defensie terreinen en -bouwwerken. Deze leegstand heeft een negatieve invloed op de kwaliteit van de woon- en leefomgeving. Het herbestemmen of hergebruiken van panden of gronden betekent per definitie maatwerk en is daarom arbeidsintensief voor alle betrokken partijen. Ontwerp en ontwerp onderzoek versterken (het proces van) herbestemming door de ontwikkeling van nieuwe concepten en nieuwe inzichten in vorm en gebruik. Het rijk is gestart om bestaande kennis en kunde van herbestemming en hergebruik beter toegankelijk te maken voor gemeenten en andere betrokkenen¹⁰.

Onderwijshuisvesting

Kwaliteit en functionaliteit van schoolgebouwen spelen een belangrijke rol in de leerprestaties van leerlingen. Veel onderwijsgebouwen zijn steeds langer in gebruik en voldoen niet meer aan de eisen van deze tijd. De oplossing hoeft niet noodzakelijk te worden gezocht in nieuwbouw elders. Bij uitstek schoolgebouwen en (multifunctionele) onderwijscomplexen kunnen door een goede wisselwerking met hun omgeving een meerwaarde vervullen voor hun gebruikers en voor hun dorp, wijk of stad. Ontwerp richt zich niet alleen op de gebouwde omgeving, maar ook de openbaarheid en het groene karakter van schoolpleinen spelen een belangrijke rol. Gesteund door ontwerp moet de komende jaren een meer integrale aanpak van de scholenbouwogave (voor zowel primair, voortgezet, middelbaar beroeps- en hoger onderwijs) voorop staan waarbij de herontwikkeling van de bestaande bouwvoorraad serieus wordt meegewogen.

---

¹⁰ Onder andere door actieve participatie in het Nationaal Programma Herbestemming. De rijksvastgoeddiensten ontwikkelen in hun eigen praktijk herbestemmingsprojecten en -expertise.

Zorg en gezondheid

Veel woningen en zorgvoorzieningen zijn onvoldoende toegerust op het feit dat er steeds langer en steeds langer zelfstandig wordt geleefd. Ontwerpend onderzoek faciliteert bij de zoektocht naar typologieën van zorgarrangementen anticiperend op de vergrijzing, de nieuwe en meer gespecialiseerde zorgvraag en het accommoderen van zorg dicht bij huis. Treffende voorbeelden zijn meerjarenwoningen, de driegeratiewoning of het concept 'Healthy Ageing'. De stedenbouwkundige context, de relatie met andere voorzieningen en vervoersvraagstukken spelen een cruciale rol bij zorgvoorzieningen en -woningen en moeten randvoorwaardelijk worden meegenomen en mee-ontwikkeld.

Kantoren

Door demografische krimp, de economische crisis en een veranderde behoefte door bijvoorbeeld 'het nieuwe werken' is de enorme leegstand¹¹ van kantooruimte voor een groot deel structureel. Naar verwachting zal dit in de toekomst alleen maar toenemen. Herontwikkeling, transformatie, sloop, maatregelen en ingrepen om het functioneren van de kantorenmarkt op lange termijn te verbeteren, en een betere regionale ruimtelijke planning, programmering en afstemming spelen bij deze problematiek allen een rol. De veranderde vraag voor kantoren en bedrijventerreinen (en woningen), evenals het huidige overschot vraagt om ontwerpend onderzoek naar nieuwe inzichten, zowel voor het gebouw als voor de directe omgeving: de wijk en de stad.

Infrastructuur en ruimtelijke ontwikkeling

De toenemende mobiliteitsbehoefte en de veranderende positie van de stad als

brandpunt van economische ontwikkelingen brengen specifieke opgaven met zich mee. Met de keuze voor de ontwikkeling van multimodale vervoersnetwerken ontstaan kansen voor stedelijke ontwikkeling en intensivering rond multimodale knooppunten. Op deze knooppunten komen economische, culturele en sociale activiteiten en belangen samen. Door intensivering van het ruimtegebruik ontstaan ontwikkelmogelijkheden voor aantrekkelijke stedelijke woon- en werkmilieus die van elkaars nabijheid en van een uitgebreid voorzieningenaanbod kunnen profiteren. Integraal ontwerp speelt een belangrijke rol bij het in kaart brengen van deze opgaven, van functiecombinaties en van de bijkomende economische voordelen. Daarbij versnelt en versterkt de vroegtijdige inzet van ontwerpend onderzoek de ontwikkelprocessen en creëert het meerwaarde in de complexe opgaven.

Ontwikkelingen in het landelijk gebied

De Nederlandse landbouw ontwikkelt zich op dit moment in twee richtingen: 1) productie voor de wereldmarkt met de bijbehorende schaalvergroting en intensivering van de productie en 2) multifunctionele landbouw waarbij de primaire productie substantieel wordt aangevuld met andere activiteiten, bijvoorbeeld in de zorg, recreatie (campings, B&B), energie (wind, biogas), agrarisch natuurbeheer of de verkoop van producten aan huis. Beide ontwikkelingen vragen om goede landschappelijke inpassingen en waar mogelijk verdere ontwikkeling. Bij schaalvergroting draagt dit bij aan de oplossing voor problemen met natuur, milieu en logistiek en door te zorgen voor maatschappelijk draagvlak. Bij de multifunctionele landbouw liggen er kansen voor het vormgeven van een betere koppeling tussen stad en landelijk gebied.

---

¹¹ In 2010 stond ongeveer 14% (ruim 7 miljoen vierkante meter) van de kantooruimte in Nederland leeg (Brief aan de Voorzitter van de Tweede Kamer van de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, d.d. 11 oktober 2011, nr. 2011052544). Een klein deel hiervan (ongeveer 7%) is zogenaamde frictieleegstand die nodig is voor een gezonde kantorenmarkt, de rest is overbodig.

Wateropgaven

Voor duurzaam waterbeheer is het belangrijk dat water de ruimte krijgt, kan meebewegen met andere natuurlijke processen en dat de focus ligt op het behoud en herstel van biodiversiteit en natuurgebieden.

Koppeling met andere (ruimtelijke) opgaven in een gebiedsgerichte aanpak maakt het mogelijk het waterbeheer te verbeteren en tegelijkertijd de economie en de kwaliteit van de leefomgeving te versterken.

Met het Deltaprogramma en het Delta-atelier begint de rol en positie van het ontwerp een betere plek te krijgen in de aanpak van waterveiligheid, waterkwaliteit, de zoetwatervoorziening en de ontwikkeling van het stedelijk gebied in onze complexe delta. Ontwerpinzet versterkt de samenhang tussen verschillende doelen en verkent, verdiept en verbindt opgaven, doelen en belangen op verschillende schaalniveaus. Dit komt ten goede aan de samenwerking en communicatie van direct en indirect betrokkenen.

Energietransitie

De noodzaak zuinig om te gaan met fossiele brandstoffen en de transitie naar nieuwe vormen van energie benadrukken het belang voor energiezuinige gebouwen en duurzame stedenbouw. Vanaf eind 2020 moeten alle nieuwe bouwwerken in Nederland energieneutraal zijn. Dit streven vraagt om innovatieve concepten en een integrale benadering van energiebesparing bij het

ontwerpen van gebouwen en gebieden waarbij eveneens rekening wordt gehouden met bewoners- en gebruiksgedrag. Daarnaast zijn de landschappelijke inpassing van windenergie en de uitbreiding van het hoogspanningsnetwerk actuele opgaven. De omvangrijke ruimtelijke impact van deze opgaven vraagt om een goede afstemming tussen – en met inzet van – uiteenlopende opdrachtgevers en uitvoerende partijen. Ruimtelijke visies optimaliseren de onderlinge afstemming en borgen de ontwikkeling van de meest efficiënte en aantrekkelijke oplossingen.

Krimp

Demografische krimp (bevolkingsdaling) en economische krimp hebben vele geografische gevolgen die onmiskenbaar hun weerslag op de ruimte hebben. Ontwerp als zodanig is geen oplossing voor krimp. Krimp vraagt om een inventieve en onorthodoxe aanpak. Ontwerp is hieraan dienstbaar en de ontwerper moet vooral nieuwe allianties sluiten om in gezamenlijkheid tot nieuwe, regionaal gebonden oplossingen te kunnen komen. Ontwerpend onderzoek naar krimp laat zien dat een contextuele benadering perspectief kan bieden, bijvoorbeeld bij de ontwikkeling van tijdelijke bestemmingen.

(4) Acties

De acties van de Actieagenda architectuur en ruimtelijk ontwerp 2013-2016 zijn onderverdeeld onder twee hoofdonderdelen.

'Het rijk aan zet' benoemt de acties die het rijk zelf onderneemt om de ontwerpkracht en -kwaliteit bij de (beleids)verkenning, agendavorming, planvorming, uitvoering en beheer van nationale opgaven en projecten te versterken. Daarbinnen wordt onderscheid gemaakt in excellent opdrachtgeverschap, excellente projecten en de borging van onafhankelijke advisering en kennisontwikkeling.

'Het rijk versterkt' benoemt de acties gericht op het breder agenderen van de ontwerpogaven en het versterken van de lokale en regionale ontwerpqualiteit en -kracht. Hier staan de condities en geboden instrumenten die de lokale en regionale overheden en hun partners helpen bij zowel de aanpak van ontwerpogaven als de gevraagde verandering. De basis hiervan wordt gevormd door de culturele basisinfrastructuur van een instituut en een fonds voor de Creatieve Industrie. Daarnaast versterkt het rijk specifieke en regionale initiatieven met programma's gericht op innovatie in ontwerpogaven, rollen en processen. En versterkt het rijk de verbinding van onderwijs, onderzoek en overheden.

De Actieagenda sluit af met twee tabellen: de (inter)departementale betrokkenheid en de specifieke financiële middelen.

1 Het rijk is aan zet in nationale programma's en rijksprojecten

1.1 Excellent opdrachtgeverschap

Het rijk verbindt zich aan het vroegtijdig inschakelen van ontwerp en ontwerpers in de (beleids)processen van het rijk. Het rijk gaat in deze Actieagenda verder dan in voorgaande nota's door op nationaal niveau expliciet programma's te benutten voor het invullen van de voorbeeldfunctie van het rijk. In het kader van het architectuur- en ruimtelijk ontwerpbeleid wordt dit verder doorvertaald en geconcretiseerd in het MIRT. Daarnaast wordt ontwerp verankerd in de rijksvastgoedportefeuille en het uitvoeringsprogramma van de Visie Erfgoed en Ruimte.

1.1.1 Ontwerp in het MIRT

Het Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport (MIRT) is gericht op het vergroten van de samenhang tussen investeringen van het rijk (en andere overheden) in het ruimtelijke domein. Het gaat hierbij om samenhang tussen de beleidsthema's mobiliteit en verstedelijking en de topsectoren Bedrijvigheid, Natuur en Water. Met de gebiedsgerichte benadering worden de verschillende schaalniveaus lokaal, regionaal en nationaal verbonden waarbij de samenhang en samenwerking tussen rijk en regio wordt versterkt. Door gebiedsgericht te ontwerpen en opgaven te verbinden ontstaat maatschappelijke en economische meerwaarde.

Het kabinet heeft in 2011 de handreiking 'Ontwerpen in het MIRT' laten opstellen. In de handreiking is kennis en ervaring met de inzet van 'ontwerpen' gecombineerd met de gebiedsgerichte aanpak. Voorbeeldprojecten waren Gebiedsagenda Zeeland, A2 Maastricht en Bermbeheer Oost-Nederland. De handreiking wordt inmiddels gebruikt bij MIRT-projecten en bij het opstellen van de gebiedsagenda's. Het kabinet zal deze handreiking in 2013 actualiseren en aanvullen met een set van 'gouden procesregels' van excellent opdrachtgeverschap. Gouden (proces)regels voor goed opdrachtgeverschap zijn vuistregels voor de invulling van goed opdrachtgeverschap.¹²

---

¹² Dit vraagt geen extra middelen.

In 2016 heeft het ontwerp een vaste plek in de toepassing van het MIRT gekregen. De meerwaarde van de inzet van ontwerpdisciplines – in het gehele proces van gebiedsagenda's tot en met beheer en onderhoud – is dan aantoonbaar in de realisatie van diverse complexe projecten.

1.1.2 Ontwerp in de rijksvastgoedportefeuille

De verschillende rijksvastgoeddiensten en daaronder te rekenen rijksgerelateerde ZBO's bezitten ruim 10% van het grondoppervlak van Nederland (500.000 ha). De bezittingen vertegenwoordigen een marktwaarde van ongeveer 80 miljard euro. Per jaar wordt voor ongeveer 500 miljoen euro aan vastgoed aangekocht en verkocht. De rijksvastgoedportefeuille is vanouds een belangrijk domein voor architectuur en ruimtelijk ontwerp. De keuzes over aankoop, (her)ontwikkeling, beheer en afstoot worden gemaakt vanuit een vastgoedstrategie waarvoor de Interdepartementale Commissie Rijksvastgoed (ICRV) de kaders bespreekt. De rijksvastgoeddiensten, verenigd in de Raad voor Vastgoed Rijksoverheid (RVR), geven uitvoering aan de vastgelegde beleidslijnen. De rijksvastgoedportefeuillestrategie is gericht op het vervullen van de behoefte van het rijk aan vastgoed.

Na de waarde die het heeft gehad bij nieuwbouw, speelt de strategie nu een grote rol bij het zoeken naar oplossingen voor herbestemming en afstoot en voor het vinden van een balans tussen economisch rendement en maatschappelijke meerwaarde/toekomstwaarde. Vanaf 2013 bepaalt de strategie ook hoe het rijk omgaat met overtollig vastgoed. Dit vraagt creativiteit en innovatie. Het kabinet geeft ontwerpend onderzoek daarom een sterkere positie in de vastgoedstrategie.

Daarnaast start het rijk met andere partijen in de nationale herbestemmingsagenda en met andere overheden een programma voor ontwerponderzoek ten behoeve van de actuele ontwerpgegevens. Het kabinet brengt architecten en ontwerpers in de periode 2013-2016 in positie door het uitzetten van concrete ontwerp- en ontwikkelopdrachten, onder andere voor ontwerpclubs gericht op innovatieve, robuuste en duurzame ontwerpstrategieën. Het kabinet bevordert de innovatieve kracht door overheid, bedrijven, onderzoek en onderwijs bijeen te brengen binnen een 'Bouwcampus'. Verder positioneert het kabinet ontwerp kwaliteit door de ICRV opdracht te geven modellen uit te werken die in selectieprocessen voor afstoot en ontwikkeling van het rijksvastgoed beter sturen op het tegelijkertijd realiseren van rijksdoelen. Het kabinet geeft in aanbestedingstrajecten ontwerptalent expliciet aandacht. De mogelijkheden om een 'open oproep' te introduceren worden onderzocht. Ook zal het kabinet bij innovatieve contractvormen bewaken dat een breed scala van marktpartijen (ook de kleinere spelers) toegang kan krijgen.

1.1.3 Ontwerp in het Uitvoeringsprogramma Visie Erfgoed en Ruimte

In 2012 heeft het kabinet de Visie Erfgoed en Ruimte gepresenteerd. De Visie Erfgoed en Ruimte (VER) geeft aan hoe het rijk het onroerend cultureel erfgoed borgt in de ruimtelijke ordening. De VER wil erfgoedopgaven verbinden aan andere ontwikkelings- en investeringsopgaven. Dit vergroot de kans op positieve effecten op (regionale) ontwikkelkracht en doelmatige besteding van (publieke) middelen. Vanuit het perspectief van het erfgoed kiest het rijk vijf prioriteiten: werelderfgoed, eigenheid en veiligheid (delta), herbestemming, levend landschap en wederopbouw.

Het uitvoeringsprogramma 2013-2015 van de VER zal op deze prioritaire thema's een reeks samenhangende acties bevatten, van kennisprojecten en visie/strategieontwikkeling tot (bijdragen aan) integrale uitvoeringsprojecten. Het programma biedt daarmee de mogelijkheid om het principe van 'ontwerp voorop' en het streven naar excellentie in ontwerp in praktijk te brengen. Bijzonder daarbij is dat het vaak zal gaan om herontwikkeling van gebieden die in het verleden met bovengemiddelde kwaliteit zijn ontworpen en ingericht en ook bij herontwikkeling weer om 'high standards' in ontwerp vragen.

In het uitvoeringsprogramma VER dat in 2012 wordt opgesteld, wordt deze ambitie als een basisprincipe gepresenteerd. Bij de beoordeling, selectie en uitvoering van de projecten is 'ontwerpkwaliteit' een van de criteria.

1.2 Excellente projecten

In aanvulling op de inzet in het MIRT, rijksvastgoedstrategie en de Visie Erfgoed en Ruimte zet het kabinet de programmatische aanpak voort om rond een selectief aantal projecten een (ontwerp)dialog te organiseren in een tweede generatie van Atelier 'Making Projects'. De (ontwerp)dialog zal gericht zijn op innovatieve inrichtingsconcepten en uitvoeringsperspectieven ten behoeve van het realiseren van excellente projecten.

1.2.1 Ontwerpdialoog 'Making Projects'

Het invullen van excellent opdrachtgeverschap door het rijk staat of valt met de bekendheid van ontwerpmethodieken en toegang tot ontwerpexpertise. Om de verandering, ingezet na het advies van de commissie-Elverding, zichtbaar te implementeren en te bevorderen is rond een selectief aantal excellente projecten waar ontwerp verschil maakt of kan maken, een ontwerpdialoog georganiseerd vanuit het Atelier 'Making Projects'¹³. Met 'Making Projects' streeft het rijk naar excellentie en hoge kwaliteit in de eigen omvangrijke en complexe projecten waar ze in alliantie met andere partijen werkt en presentaties organiseert op het (inter)nationale podium van de Internationale Architectuur Biënnale Rotterdam (IABR).

In de eerste ronde 'Making Projects' is het toevoegen van een ontwerpcomponent aan lopende nationale projecten op verschillende manieren en in verschillende fasen van de projecten getest. Door met jonge en gerenommeerde ontwerpers in het hart van de organisatie vragen op te werpen en met voorstellen en ontwerpen te komen die de kwaliteit van de projecten versterkt. Niet alleen het ontwerp als de schets van een oplossing, maar juist ook als verkenning van de opgave. 'Making Projects' biedt ruimte voor experiment, reflectie en betrokkenheid van onverwachte partijen. Het publieke karakter levert het ontwerpend onderzoek een concrete meerwaarde in de inhoud en het proces van lopende projecten, met performance op de IABR-tentoonstelling en in IABR-debatten. Daarnaast heeft de inzet van ontwerp middels 'Making Projects' een eerste doorwerking in deze projecten en zorgt het daarmee voor verankering van de nieuwe manier van werken in nationale projecten.

Het rijk kiest voor een tweede ronde van deze programmatische aanpak in 'Making Projects' gericht op een aantal nieuwe projecten, versterking van de doorwerking in projecten uit de eerste ronde en verankering van deze nieuwe manier van werken in het MIRT. Het rijk evalueert hiervoor de eerste ronde 'Making Projects'. Het rijk selecteert voor de tweede ronde vier à vijf toonaangevende projecten uit het MIRT, de rijksvastgoedstrategie en de Visie Erfgoed en Ruimte.

1.3 Borging van onafhankelijk advies en onafhankelijke kennis

Het rijk organiseert met het College van Rijksadviseurs deskundig en onafhankelijk advies ten behoeve van excellentie in opdrachtgeverschap en projecten.

1.3.1 College van Rijksadviseurs

Het College van Rijksadviseurs (CRA) heeft tot taak om – gevraagd of ongevraagd – onafhankelijk en integraal te adviseren over (nationale) ruimtelijke inrichtingsvraagstukken, gebiedsgericht en/of thematisch vanuit de ontwerpende disciplines architectuur, stedenbouw en landschapsarchitectuur. De advisering richt zich op alle fasen van het beleids-, plan- en uitvoeringsproces.

Het CRA heeft daarnaast als taak het aansturen en stimuleren van onderzoek en ontwerp, de borging van kwaliteit en het verbeteren van de rol van de rijksoverheid als opdrachtgever.

Het CRA vervult tevens een stimulerende en signalerende functie in de kennisoverdracht vanuit het rijk naar de andere overheden, beroepspraktijk, onderwijs en stakeholders (en vice versa).

---

¹³ Het Atelier Making Projects is als instrument voor het eerst ontwikkeld in het kader van de 5e Internationale Architectuur Biënnale 'Making City'. Daarbij zijn zeven nationale projecten (Zuidas, Almere, Rotterdam Zuid, Rijn Maas Delta, Groenblauwe Delta, Knooppunten, Olympische Hoofdstructuur) met dit Atelier middels ontwerpend onderzoek en de samenwerking van lokale stakeholders, ontwerpopleidingen en bureaus, versterkt in proces en inhoud. Bovendien krijgt in een aantal projecten de aanpak een concreet vervolg.

Het CRA zal vanaf medio 2012 bestaan uit de rijksbouwmeester, een Rijksadviseur voor Landschap en Water en een Rijksadviseur voor Infrastructuur en Stad. De twee rijksadviseurs adviseren integraal vanuit hun eigen expertise, te weten: landschap/natuur/water en ruimte/infrastructuur/verstedelijking. De rijksadviseurs zullen worden aangesteld door de bewindslieden van EL&I respectievelijk IenM. IenM, EL&I en BZK werken samen bij de werving en selectie van de leden van het CRA. Expertise op het gebied van cultureel erfgoed wordt geborgd door samenwerking tussen het CRA en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

In overleg met de direct betrokken departementen stelt het nieuwe CRA een Agenda voor de komende vier jaar op, op basis van deze Actieagenda. Jaarlijks wordt in overleg met de departementen (IenM coördineert) een werkprogramma opgesteld. Agenda en jaarprogramma kennen een herkenbaar met de departementen afgestemd programma gericht op de specifieke (inter)departementale opgaven en een generiek deel gericht op de onafhankelijke agendering. Het CRA zal waar nodig zijn adviezen afstemmen met de Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur (RLI), waar mogelijk zullen RLI en het CRA gezamenlijk adviseren.

Het kabinet kiest met deze aanpassingen in de samenstelling en scope van het CRA voor eenvoud, eenduidigheid en helderheid in rollen. Het CRA staat voor strategische kwaliteit, professionele afstand en autoriteit. De opdracht voor het CRA omvat het onafhankelijk, integraal en doelmatig adviseren vanuit ontwerpdisciplines bij beleidsprocessen en de realisatie van relevante nationale projecten.

2. Het rijk versterkt lokale en regionale ontwerpkracht en -kwaliteit

2.1 Culturele basisinfrastructuur

Het rijk zet in op een compacte culturele basisinfrastructuur bestaande uit één stimuleringsfonds voor architectuur, vormgeving en e-cultuur en één instituut voor de Creatieve Industrie. Complementair aan elkaar hebben fonds en instituut de taak om de ontwerpdisciplines architectuur, vormgeving en e-cultuur over de volle breedte te ondersteunen en stimuleren. Met deze basisinfrastructuur kan flexibel worden ingespeeld op (internationale) vraagstukken vanuit de markt en maatschappij.

2.1.1 Stimuleringsfonds voor architectuur, vormgeving en e-cultuur

In de cultuurbrief 'Meer dan kwaliteit' (2011) constateert het kabinet dat de vraagstukken in de ontwerpdisciplines, zoals architectuur, vormgeving en e-cultuur, steeds meer domeinoverstijgend zijn, maar de overheidsmiddelen versnipperd.

Het kabinet kiest omwille van doelmatigheid voor een eenvoudige en eenduidige aanpak en voegt hiertoe alle budgetten op het gebied van architectuur, vormgeving en e-cultuur samen en brengt deze onder in het Stimuleringsfonds voor architectuur, vormgeving en e-cultuur. Op deze manier worden de verschillende ontwerpsectoren binnen de Creatieve Industrie samengebracht.

Het fonds heeft als missie om de kwaliteit van de ontwerpdisciplines architectuur, vormgeving en e-cultuur vanuit een culturele invalshoek te stimuleren en hun maatschappelijke en economische meerwaarde te vergroten. Daarbij gaat het ook om de versterking van de sectoroverschrijdende aanpak en de samenwerking tussen private partijen, particulieren en overheid, zowel in Nederland als in het buitenland. De doelen van het fonds zijn voor alle ontwerpdisciplines en cross-overs: het stimuleren van innovatie en kennisverdieping, het bevorderen van talentontwikkeling en ondernemerschap, het bevorderen van de publieke belangstelling, het bevorderen van goed opdrachtgeverschap en het versterken van de internationale positie van de ontwerpsectoren.

Het fonds versterkt in de periode 2013-2016 de sectoren architectuur, vormgeving en e-cultuur door middelen beschikbaar te stellen voor deze doelen. Ondersteuning via het fonds geschiedt op projectbasis, meerjarige activiteitenregelingen en programma's. De middelen van het fonds worden bestemd op basis van een door OCW te beoordelen en goed te keuren beleidsplan 2013-2016.

2.1.2 *Instituut voor de Creatieve Industrie*

Het Nederlands Architectuurinstituut (NAi) ontsluit belangrijke archieven en historische collecties van Nederlandse architecten voor het publiek. Als sectorinstituut voorziet het in mogelijkheden voor onderzoek en biedt het een platform voor discussie. Het NAi wil zowel het professionele werkveld als het grote publiek informeren, inspireren en stimuleren. De Stichting Premisela, Nederlands Instituut voor Design en Mode zet zich in voor de groei van de Nederlandse vormgeving. Het Virtueel Platform stimuleert en versterkt vernieuwing van de cultuur door kennis over e-cultuur zichtbaar te maken, te delen, en uit te breiden.

Ontwerpopgaven worden steeds meer integraal en de uitdagingen in de verschillende ontwerpdomeinen vertonen grote overeenkomsten. Het kabinet brengt daarom deze instituten in 2013 samen in één ondersteunende instelling voor de Creatieve Industrie. Uitgangspunt daarbij is dat de kracht en de sterke merken van de instellingen behouden blijven, net als de zichtbaarheid van de afzonderlijke disciplines architectuur, vormgeving en nieuwe media.

Het instituut heeft als missie de ontwerpende disciplines te versterken en zo de meerwaarde van en de publieke waardering voor de sector te vergroten in binnen- en buitenland.

De hoofddoelstellingen van het instituut zijn: het versterken van de ontwerpende disciplines en bevorderen van de wisselwerking tussen deze disciplines, het faciliteren van de dialoog tussen de beleidsmatige en zakelijke partners om het economisch nut van deze sector te vergroten, het stimuleren van interactie met maatschappelijke stakeholders, buitenlandse geïnteresseerden en onderwijs en kennisinstituten.

Het nieuwe instituut verricht ondersteunende activiteiten op het gebied van architectuur, vormgeving en e-cultuur. De activiteiten richten zich op de volgende kerntaken: behoud, beheer en ontsluiting van collecties op het terrein van architectuur, (inter)nationale promotie en versterking van de (inter)nationale marktpositie, stimuleren, ontwikkelen en verspreiden van kennis, het volgen en stimuleren van multidisciplinaire ontwikkelingen en bevorderen van culturele, maatschappelijke en economische meerwaarde. Daar waar het meerwaarde oplevert en mogelijk is trekken de verschillende disciplines samen op om de Creatieve Industrie als geheel te versterken.

Rijk en instituut bezien gezamenlijk voor welke onderdelen van de Actieagenda het een meerwaarde oplevert om met de podium- en debatfunctie voor architectuur van het instituut samen te werken.

2.2 Innovatieve ontwerpopgaven

Het versterken van lokale ontwerp kwaliteit en -kracht is ook kennis vergaren en delen. Het rijk (mede)financiert regionale en lokale initiatieven gericht op vernieuwende typologieën met de programma's Zorg en Scholenbouw, Stad en Regio, Stedelijke Transformaties en Versterking Regionale en Lokale Ontwerpdialoog. Deze inzet is gericht op het vergroten van de maatschappelijke bijdrage van architecten en ruimtelijk ontwerpers.

2.2.1 *Programma Zorg en Scholenbouw*

Veel gebouwen van zorginstellingen en scholen moeten worden verbeterd. Redenen zijn zowel de leeftijd van de gebouwen als de veranderde gebruikswensen. Het Stimuleringsfonds voor architectuur, vormgeving en e-cultuur en het College van Rijksadviseurs¹⁴ (CRA) benoemen zorg en scholenbouw als urgente opgaven, waarvoor in de afgelopen jaren meer aandacht is gekomen en onderzoek naar is gedaan, maar waar nog veel (ontwerp)vragen open staan.

Het Topteam Creatieve Industrie constateert dat de inzet van ontwerpers bij maatschappelijke opgaven nog te wensen overlaat. De onderbenutting van ontwerpers bij maatschappelijke opgaven heeft deels te maken met een gebrek aan expertise bij opdrachtgevers, maar ook de kwaliteit van het opdrachtnemerschap van ontwerpers zelf kan worden verbeterd oftewel: vraag en aanbod

---

¹⁴ In het advies van het College van Rijksadviseurs: 'Architectuur Nu!' (2011)

komen nog onvoldoende bij elkaar. Het CRA vindt dat het rijk een inspirerende en voorttrekkende rol zou moeten spelen, onder andere door ontwerpend onderzoek en regulier onderzoek te stimuleren dat anticipeert op toekomstige ontwikkelingen (vergrijzing, gespecialiseerde zorgvraag, nieuwe woonvormen en nieuwe onderwijsmodellen).

Het kabinet vindt het van belang dat in de transitiefase waarin de bouw- en ontwerpsector zich bevinden, ontwerpers hun maatschappelijke meerwaarde laten zien en bijdragen aan de (semi)publieke opgaven op het gebied van zorg en onderwijshuisvesting. Daarom zet het kabinet een programma bouwen voor onderwijs en zorg op, met als doelstellingen het vergroten van de kennis over de inzet van ontwerp bij de maatschappelijke opgave van zorg en onderwijs, het vergroten van de inzet van ontwerpers bij het aanpakken van deze vraagstukken middels ontwerpend onderzoek, ontwerpateliers etc. en meer bekendheid genereren met de verschillende ontwerpoplossingen op het gebied van onderwijs en zorg (kennisdeling). Het Stimuleringsfonds voor architectuur, vormgeving en e-cultuur ontwikkelt hiervoor een programma rond het thema 'bouwen voor onderwijs en zorg', specifiek op het gebied van architectuur en ruimtelijk ontwerp.

2.2.2 Programma Stad en Regio

De ontwikkeling van steden en stedelijke regio's staat centraal in het ruimtelijk beleid van dit kabinet. Steden en stedelijke regio's jagen sociale en economische ontwikkelingen aan. Het is het schaalniveau waar innovatie, economische ontwikkeling en maatschappelijke vernieuwing aangrijpt. De urgente opgaven (zorg en gezondheid, koppeling van infrastructuur en ruimtelijke ontwikkeling, wateropgave, groei/krimp, herbestemming/transformatie, leefbaarheid/economische vitaliteit in groei/krimpgebieden) waar Nederland voor staat vinden we maximaal terug in de stad: het is daar waar zij integraal samenkomen en daar waar mogelijkheden voor maatschappelijk wenselijke en economisch aantrekkelijke integrale oplossingen liggen. Met ontwerp en ontwerpend onderzoek kunnen deze innovatieve oplossingen gevonden worden.

Het programma Stad en Regio organiseert de ontwikkeling en toepassing van nieuwe ruimtelijke concepten, vergroot innovatie en vakkennis, geeft een (kwaliteits)impuls aan de stad en regio en zorgt voor een verbeterde samenhang tussen beleid, praktijk en onderzoek. De opgedane kennis en ervaring wordt gedeeld met betrokkenen bij (rijks)projecten, -programma's en/of -ateliers. Subsidieverstrekking gebeurt via cofinanciering.

Het resultaat is uitvoering van een heel aantal (ontwerp)initiatieven in de periode 2013-2016 die aantoonbaar een (kwaliteits)impuls aan de stad geven en anderzijds kundige ontwerpers en opdrachtgevers mobiliseren. Door de aanpak draagt het programma zowel bij aan het versterken van de kwaliteit van de lokale partijen die betrokken zijn bij de ruimtelijke inrichtingen als de kennisuitwisseling tussen deze lokale partijen en de betrokkenen bij rijksprojecten.

2.2.3 Programma Stedelijke Transformaties

Er is sprake van een toenemende maatschappelijke druk om gebouwen als kantoren niet zomaar onbenut leeg te laten staan. Demografische krimp, 'het nieuwe werken' en het minder beschikbaar zijn van makkelijk te bebouwen nieuwe uitbreidingslocaties versterkt verder de verschuiving van nieuwbouw op uitleglocaties buiten de bestaande stad naar herbestemming van bestaande leegstaande en -komende gebouwen in de stad.

De praktijk van deze stedelijke transformatie in de huidige context van de financiële crisis vraagt naast het toepassen van de SER-ladder om nieuwe strategieën, actoren, financiers en verdienmodellen. Deze strategieën spelen meer in op kleinschalige particuliere initiatieven van onderop. Het ontwerpen aan deze herbestemmingsopgaven vraagt daarom ook nieuwe vaardigheden. Ontwerpers leveren creatief maatwerk. Het resultaat is maatschappelijk en economisch verantwoord, maar aan de voorkant van het proces tijdsintensiever voor zowel ontwerper, bouwer, eigenaar of opdrachtgever. De overheid bevordert op dienstbare, meedenkende en faciliterende wijze met een maatwerkprogramma deze nieuwe ontwerppraktijk.

Het programma Stedelijke Transformaties resulteert in de periode 2013-2016 in aansprekende voorbeelden van toegepaste nieuwe ruimtelijke typologieën, strategieën en verdienmodellen voor stedelijke transformatievraagstukken. Deze praktijkvoorbeelden bevatten projecten op gebouw- (kantoren, woningen), buurt- en wijk- en stedelijk niveau.

2.2.4 Programma Regionale en Lokale Ontwerpdialoog

De maatschappelijke, economische en ecologische opgaven vereisen ook op regionaal en lokaal niveau een krachtige samenwerking tussen uiteenlopende actoren (ondernemers, andere overheden, maatschappelijke organisaties, onderzoekers, ontwerpers) om tot innovatieve ontwerp oplossingen te komen. Versterking van ontwerpend onderzoek, dwars door de ruimtelijke schaalniveaus, kan het integrale en toekomstbestendige karakter van de oplossingen vergroten en de belangen van partijen verbinden bij de verkenning van de opgaven, voor nu en op de langere termijn. Een groot aantal van de urgente ontwerp opgaven spelen ook op andere plekken in de wereld. Ontwerpend onderzoek, in combinatie met een breed publiek debat en vakmatige reflectie in een (inter)nationale context, versterkt de samenhang en samenwerking bij complexe opgaven.

Het programma Regionale en Lokale Ontwerpdialoog is een impuls om de rol van ontwerp bij lokale en regionale overheden te versterken. Het programma stelt initiatiefnemers in de gelegenheid om lokale en regionale kennisontwikkeling te koppelen aan een (inter)nationale kennisuitwisseling. De Internationale Architectuur Biënnale Rotterdam (IABR) biedt daarvoor een (inter)nationaal platform en zal actief partner zijn bij het ontwerpend onderzoek.

In aanloop naar en tijdens de manifestaties van de IABR van 2014 en 2016 worden de resultaten van het ontwerpend onderzoek gepresenteerd en bediscussieerd. Het programma ondersteunt de komende vier jaar de vorming van (inter)nationale kennisnetwerken tussen steden en stedelijke regio's. De ontwerpdialogen zullen concrete resultaten moeten opleveren die hun doorwerking vinden in lokale en regionale projecten. Het programma zal de verankering van de beoogde procesinnovatie op lokale en regionale schaal bevorderen.

2.3 Innovatie in rollen en processen

Het versterken van lokale en regionale ontwerp kwaliteit en -kracht gebeurt ook in de noodzakelijke innovatie in rollen en processen. Het rijk organiseert: de overdracht van bestaande kennis op het gebied van opdrachtgeverschap; geeft (internationaal) zichtbaarheid aan de ontwerpsector; vergaart en deelt nieuwe kennis van opdrachtgeverschap, anticiperend op het nieuwe omgevingsrecht. Daarnaast reikt het rijk een tweetal prijzen uit waarmee excellent opdrachtgeverschap generiek en specifiek (scholenbouw) een podium krijgt ten einde excellentie te versterken.

2.3.1 Werkprogramma Opdrachtgeverschap en Omgevingsrecht

Burgers, ondernemers en overheden worstelen met de steeds complexer wordende samenhang tussen de verschillende wettelijke kaders op het gebied van het omgevingsrecht en (Europese) aanbestedingen. Het huidige omgevingsrecht is een divers terrein van wetgeving voor de ontwikkeling en het beheer van de leefomgeving, dat continu in beweging is. In totaal gaat het om meer dan zestig wetten, meer dan honderd AmvB's en honderden ministeriële regelingen.

Deze complexiteit leidt tot onduidelijkheid en onzekerheid rond voorgenomen ruimtelijke projecten als de aanleg van (spoor)wegen, stedelijke herstructurering, plattelandsontwikkeling, waterveiligheid, energietransitie en natuurprojecten. Die onzekerheid leidt dikwijls tot lange doorlooptijden, hoge onderzoekslasten en aanbestedingen waarbij hoge eisen gesteld worden aan de opdrachtnemer zonder dat die altijd nodig of doelmatig zijn. Dit staat een actieve, doelmatige aanpak van beoogde gebiedsontwikkeling in de weg.

Daarom werkt het kabinet onder andere aan één nieuwe omgevingswet onder de naam 'Eenvoudig Beter' waarin één vergaand vereenvoudigd en gebundeld omgevingsrecht als geheel neergezet

wordt. Daarnaast is door het kabinet een nieuwe Aanbestedingswet opgesteld waarin opgenomen is dat er geen onevenredig hoge eisen gesteld mogen worden bij overheidsaanbestedingen.

Het programma Opdrachtgeverschap en Omgevingsrecht is erop gericht om kennis en ervaring te delen richting opdrachtgevers over de juiste en evenredige toepassing van de wettelijke kaders op het gebied van het omgevingsrecht en (Europese) aanbestedingen.

In 2014 weten opdrachtgevers niet alleen hoe ze deze wetten en kaders juist toepassen maar is er ook een werkcultuur bij opdrachtgevers ontstaan waarin vanuit vertrouwen en met beoordeling op inhoud en creativiteit gewerkt wordt. Daarbij worden geen bovenwettelijke en onevenredig hoge eisen gesteld bij (Europese) aanbestedingen.

2.3.2 Programma Internationalisering Ontwerpsector

Creative Industrie is één van de negen topsectoren van dit kabinet. Voor het versterken van de internationale marktpositie van de ontwerpsectoren architectuur, vormgeving (incl. mode), nieuwe media en gaming wordt voortgebouwd op de verworvenheden van het programma 'Dutch Design, Fashion and Architecture'. Deze ontwerpsectoren bestaan voornamelijk uit kleine bedrijven en ZZP'ers waar een gebundelde aanpak duidelijk meerwaarde heeft. Op welke markten de focus komt te liggen en welke activiteiten daarbij horen zal binnenkort worden bepaald, mede op basis van de Internationaliseringsagenda van het Topteam Creatieve Industrie.

2.3.3 Programma Innovatieve Vormen Opdrachtgeverschap

Het opdrachtgeverschap (andere overheden, particulieren, private partijen) rond de inrichting van de ruimte is volop in beweging. Er komen meer kleinschalige partijen en er ontstaan meer initiatieven van onderop, bijvoorbeeld met (collectieve) particuliere opdrachtgevers. Ook ontstaan er nieuwe allianties tussen particulieren en private partijen. De rol van de ontwerper in relatie tot deze nieuwe opdrachtgevers is anders. Zo komt de ontwerper bij het bouwen met collectief particulier opdrachtgeverschap dichter bij de particulier te staan dan traditioneel het geval is en vice versa. Daarnaast ontwikkelen (jonge) ontwerpers en architecten zich – al dan niet gedwongen door de crisis en het gebrek aan klassieke (grote) opdrachten – tot zelf initiërende projectontwikkelaars waarbij zij ontwerpvaardigheden inzetten om processen in gang te zetten en een stap verder te brengen.

Het kabinet versterkt met het programma Innovatieve Vormen Opdrachtgeverschap de rol die creativiteit, ruimtelijk ontwerp en architectuur speelt bij alternatieve vormen van opdrachtgeverschap. De stimulans is gericht op opdrachtgevers die werken met alternatieve/vernieuwende vormen van opdrachtgeverschap, hun werkwijzen en hun wensen en mogelijkheden om ontwerpers in te zetten. Succesvolle praktijkvoorbeelden in binnen- en buitenland worden gedeeld en benut.

Het programma brengt in de periode 2013-2016 de generieke leerervaringen onder de aandacht van opdrachtgevers en draagt daarmee bij aan de benodigde cultuuromslag bij meer klassieke opdrachtgevers.

2.3.4 Rijksprijs Opdrachtgeverschap (Gouden Piramide)

De afgelopen twintig jaar heeft het rijk opdrachtgeverschap en een positieve aandacht voor ontwerp gestimuleerd met de rijksprijs voor inspirerend opdrachtgeverschap, de Gouden Piramide. Uit een recente interne evaluatie¹⁵ blijkt dat de Gouden Piramide statuur en herkenbaarheid geniet in zowel de vakwereld, als onder opdrachtgevers en geïnteresseerde burgers. Voor de genomineerde opdrachtgevers is de prijs een teken van erkenning en winnende opdrachtgevers zijn blij met de extra publiciteit van de prijs. Ook draagt de media-aandacht bij aan een grotere bekendheid met architectuur in het algemeen. Ten slotte heeft deze rijksprijs ook bijgedragen aan een internationale voorsprong in referentieprojecten.

---

¹⁵ Door het Atelier rijksbouwmeester (2010)

Het rijk zet deze rijksprijs voort. In de periode 2013-2016 worden twee rondes op het schaalniveau van gebiedsontwikkeling georganiseerd en twee rondes op het schaalniveau van architectuur. Aandachtsvelden bij gebiedsontwikkeling zijn bijvoorbeeld herbestemming van bestaande bedrijventerreinen, grootschalige uitbreiding van bestaande of nieuwe infrastructurele werken, grootschalige ingrepen ten behoeve van klimaatbestendigheid, transformaties van het landelijk gebied en de leefbaarheidsaanpak in wijken. Bij architectuur gaat het om projecten, individuele bouwwerken, of ensembles van gebouwen (inclusief hergebruik, renovatie en restauratie), interieurarchitectuur, civieltechnische ontwerpen (zoals een brug of sluiscomplex) of omgevingsarchitectuur (zoals een plein of een park) al dan niet in collectief particulier opdrachtgeverschap realiseren van (nieuwe) woonomgevingen.

Naast het via deze prijs in de spotlight zetten van de meest inspirerende opdrachtgever zullen er extra activiteiten ontplooid worden om de leereffecten breder te verspreiden richting andere opdrachtgevers waaronder ook rijksopdrachtgevers.

2.3.5 Scholenbouwprijs

De Scholenbouwprijs is een tweejaarlijkse prijs die door het ministerie van OCW wordt toegekend aan opdrachtgevers die een (economisch, flexibel en gezond) schoolgebouw laten realiseren dat aansluit op het onderwijsconcept, goed te exploiteren is en voldoet aan architectonische kwaliteitseisen. De prijs werd in 1992 in het leven geroepen.

Er is een eerste prijs voor het primair onderwijs en voor het voortgezet onderwijs. Ook zijn er aanmoedigings-, innovatie- en publieksprijzen en daarnaast eervolle vermeldingen. Met de Scholenbouwprijs stimuleer je opdrachtgevers om economische, flexibele, duurzame en gezonde gebouwen te realiseren. Gebouwen die aansluiten bij het onderwijsconcept.

In 2012 starten de voorbereidingen voor de volgende Scholenbouwprijs. De prijs wordt in 2013 toegekend.

2.3.6 Werkprogramma Scholenbouwwaai

De omvangrijke (ver)bouwopgave voor scholen maakt dat veel schoolbesturen en gemeenten op zoek zijn naar adequate kennis en instrumenten om deze opgave tot een aantrekkelijk en duurzaam succes te maken. Met de recent ontwikkelde Scholenbouwwaai beschikken schoolbesturen, gemeenten en adviseurs over een instrument waarmee zij in een vroeg stadium van de bouw ideeën ten aanzien van de onderwijshuisvesting helder kunnen formuleren. Zo kunnen ambities worden besproken met alle betrokkenen in het bouwproces om zo uiteindelijk de kwaliteit van de onderwijshuisvesting te garanderen.

De Scholenbouwwaai is een initiatief van het Atelier rijksbouwmeester en is voortgekomen met steun van het ministerie van OCW. De waai is in samenwerking met het Servicecentrum Scholenbouw ontwikkeld. De waai komt voort uit het adviesrapport 'Gezond en goed – scholenbouw in topconditie'. Dit rapport schreef de rijksbouwmeester in 2009 in opdracht van het toenmalige kabinet. Het instrument werd bedacht door een aantal jonge architecten. Meer dan 500 personen vanuit zo'n 120 verschillende organisaties – gemeenten, scholen, architecten, adviseurs en marktpartijen – droegen bij aan de inhoud van de waai.

Ten behoeve van beheer en implementatie stelt het kabinet in samenwerking met betrokken partijen een werkprogramma Scholenbouwwaai op. In dit werkprogramma worden de acties en activiteiten opgenomen die de komende jaren kunnen worden ondernomen ter implementatie, verdere ontwikkeling en uitbouw van de Scholenbouwwaai en bijhorend netwerk. De Scholenbouwwaai zelf vormt daarbij geen doel op zich, maar wordt benut als middel dat opdrachtgevendende partijen (scholen en gemeenten) houvast geeft in de bredere context van de veranderende opgave(n) binnen de scholen. De acties zijn gericht op de professionalisering van het opdrachtgeverschap, op de verbetering van de programma's van eisen en de integrale levensduurbenadering van de bestaande gebouwvoorraad.

Met het werkprogramma kan het opgebouwde netwerk en de kennis die met de ontwikkeling van de Scholenbouwwaaijer is opgedaan, effectief worden verspreid onder de doelgroep met als doel 'goed opdrachtgeverschap' onder gemeenten en schoolbesturen te bevorderen.

2.4 Verbinden onderwijs, onderzoek en overheid

Het versterken van de kwaliteit en kracht van lokale en regionale samenwerking is gebaat bij een versterkte verbinding van overheden en onderzoek- en onderwijsinstellingen op het gebied van ontwerp. Dit vraagt bij lokale en regionale overheden een professionele houding om flexibel en actueel samen te werken met vele partners aan diverse opgaven.

Voor onderzoek en onderwijs creëert dit mogelijkheden om directer betrokken te zijn bij de aanpak van lokale en regionale ontwerpogaven.

2.4.1 Leerstoel Ontwerp en Overheid

In 2009 heeft het rijk initiatief genomen tot de versterking van de samenwerking met de TU Delft in de vorm van het financieren van een Leerstoel Ontwerp en Politiek aan de faculteit Bouwkunde van de TU Delft. Aanleiding was het besef dat (het onderwijs over en onderzoek naar) de rol van het ontwerp in de ruimtelijke ordeningspraktijk aan het marginaliseren was.

De leerstoel is ingesteld om de rol en betekenis van het ontwerp bij het maken van politieke keuzen weer op de agenda te krijgen, zowel vanuit het onderwijs als in het onderzoek naar de huidige en toekomstige ontwikkelopgaven. De leerstoel borgt onafhankelijke kennis, biedt wetenschappelijke reflectie en uitwisseling tussen praktijk, wetenschap en beleid.

De leerstoel gaat een tweede periode in onder de titel Ontwerp en Overheid. De focus wordt gericht op de gevraagde verandering bij lokale en regionale overheden, de verbinding van overheid, onderwijs en onderzoek en de alliantievorming tussen lokale en regionale overheden. Het rijk kan in de periode 2013-2016 de reflectie, adviezen en initiatieven vanuit de leerstoel benutten bij het invullen van zijn eigen excellent opdrachtgeverschap en bij de uitvoering van de acties gericht op het versterken van de lokale en regionale ontwerp kwaliteit en -kracht.

2.4.2 Netwerkprogramma Ontwerppopleidingen

De maatschappelijke rol van de ontwerper vereist deels andere typen vaardigheden. Het is voor de ontwerpdisciplines van belang om snel aansluiting te vinden op de veranderende werkpraktijk. De Academies van Bouwkunst in Nederland zijn hierbij belangrijke en onderscheidende laboratoria, waar kennisoverdracht en onderzoek naar de ontwerpogaven van gebouw, stad en landschap een combinatie vormen met een directe praktijkervaring.

Deze wisselwerking tussen onderwijs, onderzoek en praktijk is uniek voor Nederland en is de basis voor het programma Ontwerppopleidingen waar de Academies van Bouwkunde en de Universiteiten van Delft, Eindhoven en Wageningen op kunnen aanhaken. Het doel van dit netwerkprogramma is samenwerkingsvormen te realiseren tussen onderwijsinstellingen en de concrete werkpraktijk in de ruimtelijke opgaven van de lokale en regionale overheid. Deze overheden krijgen daarmee direct toegang tot de expertise en creativiteit van jonge ontwerpers en studenten krijgen de kans om gerichte praktijkervaring op te doen.

De Academies van Bouwkunst opereren binnen een lokaal en regionaal netwerk en hebben een (inter)nationale oriëntatie. De regionale binding is de basis voor het netwerk Ontwerppopleidingen. In de periode 2013-2016 worden ateliers georganiseerd in lokale en regionale programma's en projecten om kennis en ervaring tussen overheden en de onderwijsinstellingen uit te wisselen. Dit zal gebeuren in afstemming met de Leerstoel Ontwerp en Overheid, het Atelier 'Making Projects', het Onderzoek- en Onderwijsnetwerk Erfgoed en Ruimte en de projecten van het Atelier rijksbouwmeester/College van Rijksadviseurs.

(5) Interdepartementale betrokkenheid en financieel kader

De Actieagenda architectuur en ruimtelijk ontwerp 2013-2016 is een interdepartementaal werkprogramma dat uitwerking vindt door de samenwerking van en met diverse partijen. De departementale betrokkenheid is verschillend op onderdelen. In de onderstaande tabellen wordt de interdepartementale betrokkenheid uitgesplitst evenals de (al dan niet) gekoppelde specifieke financiële inzet.

<i>(Inter)departementale betrokkenheid</i>	OCW	IenM	BZK	EL&I	DEF	BuZa
Het rijk is aan zet in nationale programma's en rijksprojecten						
Excellent opdrachtgeverschap						
Ontwerp in het MIRT		x	x	x		
Ontwerp in rijksvastgoedportefeuille		x	x		x	
Ontwerp in het Uitvoeringsprogramma VER	x	x	x	x		
Excellente projecten						
Ontwerpdialoog via 'Making projects'	x	x	x	x		
Borging onafhankelijk advies en kennis						
College van Rijksadviseurs	x	x	x	x		
Het rijk versterkt lokale en regionale ontwerpkracht en -kwaliteit						
Culturele basisinfrastructuur						
Stimuleringsfonds voor architectuur, vormgeving en e-cultuur	x					
Instituut voor de Creatieve Industrie	x					
Innovatie ontwerpogaven						
Programma Zorg en Scholenbouw	x					
Programma Stad en Regio		x	x			
Programma Stedelijke Transformaties		x	x			
Programma Regionale en Lokale Ontwerpdialoog		x				
Innovatie in rollen en processen						
Programma Opdrachtgeverschap en Omgevingsrecht		x				
Programma Internationalisering Ontwerpsector	x			x		x
Programma Innovatieve Vormen Opdrachtgeverschap	x	x	x			
Rijksprijs Opdrachtgeverschap (Gouden Piramide)	x	x	x			
Scholenbouwprijs	x					
Werkprogramma Scholenbouwwaai	x		x			
Verbinden onderwijs, onderzoek en overheid						
Leerstoel Ontwerp en Overheid		x				
Netwerkprogramma Ontwerpopleidingen		x				

<i>Specifieke financiële middelen</i>	OCW	IenM	BZK	EL&I	BuZa
Het rijk is aan zet in nationale programma's en rijksprojecten					
Excellent opdrachtgeverschap					
Ontwerp in het MIRT					
Ontwerp in rijksvastgoedportefeuille					
Ontwerp in het Uitvoeringsprogramma VER					
Excellente projecten					
Ontwerpdialoog 'Making projects'		350			
Borging onafhankelijk advies en kennis					
College van Rijksadviseurs	1)	465	2)	135	
Het rijk versterkt lokale en regionale ontwerpkracht en -kwaliteit					
Culturele basisinfrastructuur					
Stimuleringsfonds voor architectuur, vormgeving en e-cultuur	3.900				
Instituut voor de Creatieve Industrie	4.770				
Innovatie ontwerpogaven					
Programma Zorg en Scholenbouw	700				
Programma Stad en Regio		325			
Programma Stedelijke Transformaties		325			
Programma Regionale en Lokale Ontwerpdialoog		600			
Innovatie in rollen en processen					
Werkprogramma Opdrachtgeverschap en Omgevingsrecht		376			
Programma Internationalisering Ontwerpsector	1.200				1.000
Programma Innovatieve Vormen Opdrachtgeverschap	150	300			
Rijksprijs Opdrachtgeverschap (Gouden Piramide)	50	100	75		
Scholenbouwprijs					
Werkprogramma Scholenbouwwaai	50		50		
Verbinden onderwijs, onderzoek en overheid					
Leerstoel Ontwerp en Overheid		100			
Netwerkprogramma Ontwerpopleidingen		150			
Totaal	10.820	3.091	125	135	1.000

Specifieke financiële middelen

Bedragen (€ x 1.000) per jaar uitgaande van meerjarige dekking in de periode 2013-2016

1) OCW heeft jaarlijkse reservering van 50.000 voor ad-hoc-opdrachten

2) BZK financiert inzet rijksbouwmeester in CRA uit ARbm-budget

Begrotingsartikelen	2013	2014	2015	2016
OCW: Artikel 14 (DK) / HGIS cultuurmiddelen	10.820	10.820	10.820	10.820
IenM: Artikel 52.08	2.956	2.981	2.981	2.968
Artikel IF 18.08	135	135	135	135
BZK: Artikel 4, H7	125	125	125	125
EL&I: Artikel 18.20	135	135	135	135
BuZa: HGIS cultuurmiddelen	1.000	1.000	1.000	1.000